

Titel: Enfoldige Danske og Norske Tanker, hensigtende til de Danske, Norske og tilhørende Landes Indsaaneres Huusholdnings Maader, i Sammenhæng med Rigets Huusholdning, til Rigets Nytte. Andet Hefte.

Citation: "Enfoldige Danske og Norske Tanker, hensigtende til de Danske, Norske og tilhørende Landes Indsaaneres Huusholdnings Maader, i Sammenhæng med Rigets Huusholdning, til Rigets Nytte. Andet Hefte.", i *Luxdorphs samling af trykkefrihedens skrifter 1770-1773: Række 1 bind 5*, N. Møller, 1771, s. 1. Onlineudgave fra Trykkefrihedens Skrifter: https://tekster.kb.dk/text/tfs-texts-1_005-shoot-workid1_005_005.pdf (tilgået 20. april 2024)

Anvendt udgave: Luxdorphs samling af trykkefrihedens skrifter 1770-1773: Række 1 bind 5

Ophavsret: Materialet er fri af ophavsret. Du kan kopiere, ændre, distribuere eller fremføre værket, også til kommercielle formål, uden at bede om tilladelse.

[Læs Public Domain-erklæringen](#)

**Enfoldige
Danske og Norske
Tanker,
hensigtende til de
Danske, Norske,**

og tilhørende Landes Indvaaneres

Huusholdings Maader,

i

Sammenhæng

Med

Rigets Huusholding,

til

Rigets Nytte.

Skrevet

udi

Januari Maaned Aar 1771.

Andet Hefte.

Kjøbenhavn, trykt hos Nicolaus Møller,

Kongl. Hof-Bogtrykker.

1771.

2

Rigets Nytte.

3

Anden Almindelig Anledning

til

Danske og Norske Tanker,

hensigtende

til

Huusholdings Maader

udi det Danske Rige,

til

Rigets Nytte.

Det første Hefte af Danske og Norske Tanker, blev besluttet med at anføre de i det Svenske Rige høistberømmelige Linnæi Tanker, om Grunden til Huusholdings-Kunsten, for deraf at søge Veiledning, Udi Besvarelsen paa det fremsatte Spørsmål: Hvorudi bestaaer en Næremiddels samlende Indvaaners Huusholdings Grund?

4

84

Efter berørte Linnæi Tanker, grunder den almindelige Huusholdings-Kunst sig paa Natur-Kundskab og Natur-Lære, nemlig:

Natur-Kundskab, som er en Videnskab at kiende de naturlige Legemer, hvilke indbefattes udi de 3de Natur-Riger, Steen-Riget, Plante-Riget og Dyreriget. Natur-Lære, som er en Lærdom om Elementernes Egenskaber, og deraf flydende Virkninger, udi de naturlige Legemer.

§. 20.

At de naturlige Legemer, tilligemed Elementerne, hvilke sidste Linnæus nævner at være af Antal fire, og altsaa vel dermed meent: Ild, Luft, Vand og Jord, jo indeholder al den for Menneskene synlige og begribelige Materie, hvoraf Menneskenes Næremidler bestaaer, er unægtelig.

Men derhos finder vi udi den hellige Skrift denne Erindring: Mennestet lever ikke alene ved Brød, men ved det Ord som udgaaer igiennem Guds Mund, Matth. 4, 4. Mos. B. 8, 3. Iligemaade: At Frugternes Vexter ikke opholde Menneskene, men Guds Ord opholder dem som troe paa ham, Visd. 16,26. I hvorvel nu at den hellige Skrifs Mening fornemmelig hermed sigter til vores Sieles Føde, og det aandelige Livs Ophold; saa er dog tillige denne

5

85 Lærdom upaatvivlelig det rette veiledende Lys til en sand Natur-Kundskab, og Natur-Lære. Ja! uden dette i den hellige Skrift aabenbarede Veiledelses Lys, ville al anden derifra udelugt Natur-Lære, være en ufuldstændig Kundskab, og en vildfarende Lærdom; hvorved vi i Steden for at tiende, virke og anvende Næremidler til vores Ophold og sande Nytte, kunde forføres til at udvælge Midler, hvorved vore Legemer bleve forstyrrede, og vore Siele omkomne; Thi, forglemme vi Guds Almagts Kraft, og tilegne os selv Magten udi vore Gierningers Virkninger, ved vore Hænders Styrke eller nogen anden Ting; da vidner den hellige Skrift, at vi ved denne Afvigelse skal aldeles omkomme 5. Mos. B. 8. 11. til 19.

Kiende vi ikke Skaberen, tilligemed os selv, saavel som de andre forskellige Slags skabte Ting, Legemer og Materie i sin rette Sammenhæng;

Vide vi ikke, at gjøre Forskiel, imellem Guds Almagts Kraft og Elementernes blotte Virkninger, som alene Middelveis opvækker de Forandringer, som ytrer sig udi de skabte Legemer, ved de flydende og fastere Materiers Omskiftelse fra et til andet Sted, og fra et til andet Forhold af de forskellige Materiers Blanding; hvilken Bevægelse i et og alt alene skeer i Følge af Guds egen

6

86

almægtige retfærdige og naadige Villies Kraft; hvor lættelig kunde man da ikke (ligesom det for kort Tid siden i disse Grændser har hændet andre ukyndige Mennesker) i utallige Maader, og iblant disse, af Begierlighed til Guld, lade sig forføre til at spille sine gode Eiendele, og i behold havende Næremidler, paa den ødelæggende falske Guldmagerkunst, i Steden for at vinde Næremidler, ved Modtagelse af Guds egen Almagts Haand, paa denne Maade: at vi udi vores Ansigtets Sved, efter den sande Bergmands Videnskab, som er grundet paa de udi den hellige Skrift anviste Regler, opsøger saavel Guldet som andre nyttige Bergarter i Jorden, eller Fjeldene. Ps. 95.4.

§. 21

Til en Afbildning om den falske Guldmager-Kunstes Farlighed, vil jeg her anføre et Udtog, af en Berg-Proberers Dagbog, angaaende en Tildragelse, for nogle og tyve Aar siden i disse Grændser, nemlig:

Udtog

Af Berg-Proberer (N. N.) Dagbog:

Efter at jeg af den berømte (N. N.) havde lærdt Berg-Probeer-Kunsten, tragtede jeg at ville drive denne Videnskab høiere, ved at nyde underviis-

7

87 ning om hemmelige Kunster af Kymisten (N. N.) ved Omgang med denne Kymist erfarede, at han baade havde Kundskab, og Erfarenhed til at kunde iværksætte endeel gode Virkningsmaader til Forandringer udi de skabte Legemer efter Naturens Orden, som er bestemt efter Guds Villie, og flyder af Guds egen Almagts Kraft; men denne Guds Kraft kiendte Kymisten ikke, uagtet at han af Stene, eller sandig Jord, hvorudi var indblandet Guldstev, kunde ved en smelte Ild, og paa en naturlig Maade udsmelte ermelte Guldstøv, til synlig og ordentlig samlet Guld. Om dette Gulds Virkning gjorde Kymisten sig de Tanker, at det var tilvejebragt ved hans egen Kraft, eller udspunden efter hans egen Hiernes Indbildning; og derfor faldt han paa de Tanker, at han selv kunde gjøre Guld, af de Stene, Jord eller andre Bergarter, som hans egen ugrundede Indbildning tilsagde ham at udvælge, uden at bekymre sig om, at opsøge paa de rette naturlige Steder, de rette af Gud skabte guldhaltige Bergarter.

Ved dette vildfarende Paafund, forødede Kymisten alle sine Eiendele, og anvendte al sin Tid, og hele Bestrebelse, alene paa at komme til Maalet af hans selvindbildte Guldmager-Kunst. Han havde da ingen mere Tid tilovers, enten selv at ove, eller at undervise andre om nyttige Tings rette

8

88

Virkningsmaader. Efter at han saaledes havde tilbragt 6. til 7. Aar med drømmende Indbildninger om at skabe Guld, og at forvandle de ringere Metaller til Guld, og derpaa havde forødet nogle tusinde Rigsdaler, og var ganske nær ved at trænge til Bettelstaven; da gjorde han paa ny bekiendskab med mig, og søgte at ville overtale mig, til at være ham behielpelig udi at fuldføre sin Guldmager-Kunst, ved hvis Maal han formeente at være meget nær, og følgerig i hans Tanker, nær ved en stor Berigelses Skat.

Jeg sagde ham udi Oprigtighed mine Tanker, og grundige Tvivlsmaale. Jeg tilbød at ville være ham behielpelig, saavidt som stod i min Formue, til at fuldføre de Kunster, og det Arbeide, som kunde med Vished tilveiebringe en sand Nytte. Paa dette Løfte betroede Kymisten mig sine hemmelige Optegninger, om alle hans formeente Opdagelser udi Guldmager-Kunsten, med forlangende, at jeg ville opsætte mine Tanker, om en Kontrakts Indhold til Rettesnor og Forbindtlighed imellem os, angaaende den Handel, som vi Udi Fælledskab skulle tiltræde.

Jeg lovede at opfylde dette Forlangende, og efter at jeg havde igiennemseet, og nøie betragtet Kymistens Optegninger, om formeenlige Opdagelser udi Guldmager-Kunsten, anregnede jeg ved

9

89

de samme, udi hans egen Dagbog, efterskrevne Forslag, til Kontraktens første Postes Indhold, saaledes:

Vi kaste bort den falske Tanke,

At skabe Guld, men vil kun sanke

De Ting, som Gud ved Almagts Kraft, Til nyttig Brug for os har skabt.

Den mindste Ting vi ei kan skabe,

Paa hvad Maneer vi end vil abe,

Thi Gud alting selv skabet har,

Saaledes som det er og var.

Hvad man ei i Naturen finder,

Af vores Gierning ei udrinder.

Hvorfor og ingen Guld det gjør Af Ting hvori ei Guld var før.

Dette Forslag imodtog Kymisten med Taushed; men dets enfoldige Indhold medførte dog, inden kort Tids Forløb, denne Virkning, at det befriede min Læremester fra Bettelstaven; og forandrede hans Guldmager

Hjernespind, og Tænke: maade om egen Kraft, til et Foretagende af nyttige Gierninger, udi en levende Troe: at Gud alene kan give os Kraft til at gjøre mægtige Gierninger. 5. Mos. B. 8,18.

10

90

§ 22.

Silde-Sloe, feed, eller Trandagtig Materie, Havtang og Qvarksandagtig Jord, med mere deslige, som forefindes indlagt udi de Norske Salpeter Hytter, ere ei alene ubeqvemme, men endog hinderlige Materier til Salpeters Virkning.

Hvor nær er da ikke de Norske Salpeter-Verker beslægtet med den falske Guldmager-Kunst? ja, mueligen at det her paa Christianshavn anlagde Salpeter-Verk, efter den hidindtil dermed brugte Omgangsmaade, er og i samme Svogerskab.

Er der ikke meget ubehagelig, at man skal. see sine Landsmænd blot af Mangel paa Kundskab, ja end og efter opmuntrende Betænkning fra den høie Skoles Lærere, at blive fralokket en halv Tønde Guld, som i et og alt er bortkastet og spildt.

Er del ikke ligesaa forunderlig, som bedrøvelig, at Indvaanere udi et Rige, bortspilder i blinde en halv Tønde Gulds Bekostning, paa en Prøve som varer over 20. Aar; da dog i Steden for Blindespil, med en fuldkommen Vished, af en Erfaren Berg-Proberer, udi 2de Maaneder, for 16. til 32. Skillings Bekostning, kunde have været fuldført en rigtig Prøve, og derved opdaget, at den Materie man ville bruge til Salpeters Virkning, dertil var ubeqvem, og paa denne Maade

11

91

ved en saa ringe Bekostning, kunde man forebygget et saa overmaade stor Tab, skjønt dette er lidet at regne, imod andre i Milliontal betydeligere Guldmagerier. Paa hvad Maade det ansees beqvemmest, at kunde erholde en tilstrækkelig Mængde Salpeter virket, til beste Nytte for Riget, skal blive anført udi efterfølgende §. g9. 40. 41. og 42.

§. 23

Men hvad kan dog vel være Aarsag til saa stor Mangel paa Kundskab, eller Overflødighed af indbildt Klogskab, midt iblant et Riges Indvaanere som ikke mangler Soelskin, og ligesaa lidt har nogen naturlig Mangel paa Forstand, eller Savn paa Landsmænd, som baade har Kundskab og god Indsigt udi nyttige Videnskaber?

Det synes ligesom de nyttige Videnskaber ansees for at være gammeldags, eller i det mindste ikke at være i Moden, og derfor holdes foragtelige tilligemed deres Besiddere.

Det er vel ikkun de skjønne, og galante Videnskaber, som i den sidstforløbne Alders Tid haver været nyemodige og ere bleven elsket saaledes, at det har befordret deres Besiddere til Styrere udi Landenes Frugtbarende Egne, for at fortære Landenes Frugt. At samle en almindelig Kundskab om Skaberen og de skabte Ting i sin rette og hele

12

92

Sammenhæng, der er vel ikkun anseet for en Børne Lærdom, og er vel for gemeent, formeget oplyselig, og ikkun en nyttig Videnskabs Grund, som de dyblærde og store Folk ikke kan befatte sig med; det hører vel ikkun til gemene Folk i Borger- og Bonde-Standen at befatte sig med saadanne smaae Ting, som kan være til Nytte. Derimod er det vel langt mere fornemme efter Moden, at læse sig Kundskab til udi Bøger, som er forsynet med et prægtig Bind, forgyldt paa Bind og Blade, med Guld af Norsk Kaaber blandet med behørig Tilsetning, og udslagen i Holland. Der fortienner vel intet Navn af Videnskab, eller Lærdom, uden det som grunder sig paa Beundringsfulde Prøvelser, uddraget af egne dyblærde Tanker, samlet paa et Studeer-Kammer, eller i et Gemak; thi ved saadanne Redskaber, og i saadanne Probeersuier, der kan man finde Monader af alle Slags usynlige Figurer, som ikke er at faae fat paa enten i Luften, eller paa Jorden; Der kan man opnaae Dybden udi Tanke Lærdom om at skabe, i Steden for at arbeide og virke.

§. 24

Sammenhængende grundige og nyttige Videnskaber som ved Prøver og af Exemplers, Forklaringer kan blive

begribelige for enhver, som er be-

13

93 gavet med sund Forstand, de ere vel alt for gemene til at befatte sig med.

Men naar en Person forstaaer en Kunst, som indbefatter saadan Dybsindighed, saa at hverken Kunstneren selv, eller andre, kan naae Dybhedens Bund, enten ved Syn, Følelse, eller andre mueligviis tilveiebringende OpsørgelsesRedskaber; dette skal vel ellers være de rette Modens Videnskaber; Thi at samle Kundskab og Grund til Videnskaber ved at grave og lede i Jorden; at plante og vande paa Marken; at vandre paa høie Fielde, og at fare udi dybe Bergverks Gruber; at opmaale Landgrunde, og derover, uden hemmelige, og til partiisk Egennyttighed hensigtende Forbeholdenheder, at forfatte aabenbare beviislige og rigtige Beskrivelser, og Tegninger med Maalstav, alt afbildet paa Land: Korter, til en bestandig Efterretning i Tiden; at fare ud paa Havet, eller udi ferske Vande, for at undersøge Fiske-Grunde, til Fiskeriers Opkomst; at gjøre Modeller til allehaande nyttige Indretninger, Maskiner, Redskaber, Fiske- eller andre Slags Fange-Garn; at arbejde udi Probeer- og Virknings-Huse ved Skridning, ved Pukning, ved Sammenblanding, ved Vaskning, ved Sigtning, ved Gien nemsilning, ved Uddunstning, ved Kaagning, ved Over- eller Underdrivning, ved Røstning, ved Brænding, ved Seigering, ved Afdrivning og ved Smelt-

14

94 ning; alt dette, og mere deslige, skal vel regnes for meget grovt, og uforneamt Arbeide; og holdes vel for noget forskrækkeligt, at en Person, i eget Fødeland, skulle bebyrde sig med at see paa, jeg vil ikke tale om at fornemme Personer skulde selv tage med Hænderne I saadant, og saa mange Slags grovt, (men dog fornøjelig og ikkun nyttig) Arbeide, I sin Ungdoms Tid. Nei! Ungdoms Tiden kan mere kostbar anvendes paa en Reise udi 6. til 8. Aar, til Paris for at lære nye Moder, og til Rom for at see nye Alderdomme, dette giver større Berømmelse, og især naar man kommer tilbage med et levendes Blod, og tillige førend man forfatter sit Testamente, kan rose sig af, at have udstrødt i fremmede Riger, en efter Moden ligesaa ringe agtet, som dog betydelig, og til mange fattige Bergfolkes Sveeds Udpræsselse, af de Norske Sølvgruber udbragt Skat, af tolv til sexten tusinde Lod Bergfiin Norsk Sølv.

Naar man alene forstaaer at tale noget om en Videnskab, og derhos kan nævne mange flere, ved uforstaaelige Navne; dette er sikkerlig et vidtløftig Modens Studium, og den som besidder samme, kan ikke fortjene ringere Titel, end Navn af en dyblærd Herre.

15

§. 25.

Efter samme Slags bundløse Regel, er vel denne en ret ordentlig Modens Inddeling paa Videnskaber og Lærdom, nemlig: at en Person ikke befatter sig med mere end blot at læse om, og tænke paa en Ting, saasom for Exempel: En dyblærd Person, bør vel ikke befatte sig med flere Slags Betragtninger, end alene om det menneskelige Legems indvendige Dele, for des ordentligere at lære Lægekunsten, til des vissere at kunde læge Sygdomme efter Indbildninger, og med ubeqvemme Midler befordre Legemets Sygdoms Ende, til en hastig Død. En anden Kunstblind erfaren Person maa vel ikke see, eller befatte sig med at tænke paa andre naturlige Ting, end blot alene Menneskers udvendige Dele og Hud. Den tredie Person uden Navn, bør vel ikkun alene øve sig udi, at afskiere eller afsauge de menneskelige Lemmer; Herhos er det vel en æreløs Sag, om den ene gaaer (eller seer) ind i den andens Vildbane. Udi denne Maade til at dele Videnskaber, fattes vel ikke andet, end en kort Ord-Dispytte, og en uendelig Bestemmelse om Vildbanernes Grændse-Skiel, og til disse sine Grændse-Skiels Liniers Afridsning behøves vel ikkun en hastig evig menneskelig Undersøgning, ved en profitabel Grændse-Kommission af nogle faa tusinde Millioner Dyblærde, Kunstblinde erfarne Guldmagere, og Monademestere. §.26.

16

§. 26.

Paa samme Modens Maade synes det vel fornøjelig, at en Person alene beskieftiger sig at lære, at kiende udenlandske metalliske Erker, ved fremmede Navne, uden at befatte sig med de indenlandske Erker, tilligemed de ved. hørende sammenhængende Bergarters Betragtning Naturens Orden; thi dette sidste med mere, er ikkun en Veiledning til at opfinde Erker og Bergarter til Nytte. Forbenævnte Person som har lærdt at nævne udenlandske Erker ved fremmede Navne, er vel deraf klog nok, og behøver vel ikke Kundskab til at kunde Prøve Bergarters indvendige Gehalt; dette er vel den anden Mands Sag; thi ellers lunde den ene ikke saa læt bedrage den anden, og den ene kunde snart røbe den andens Vankundighed, og begge disse Dele er meget gammeldags; ja gammeldags; men hvem ved om ikke gode ærlige gammeldags Skikke, kan igien komme i Brug til rigets nytte. Men videre at tale om Moden, bør vel en smeltekyndig Person alene blive ved Smelte-Ovnen, og ikke bekymre sig om, at kiende Bergarter udvendig, og endnu mindre besidde Videnskab og Erfarenhed til at prøve Bergarter udi finaa Dele, med ringe Bekostning; Nei disse tre Kundskabs Dele

forenet i Samling hos en Person, kunde snart forandre vilde Dyr, til at blive tamme.

17

97 Men hvilken Ulykke var ikke denne Forandring for en Vildbane. En Mineralogist, kunde da ikke saa læt redusere en god Smelter, fordi han kunde staae i Tvivl om en sort Bergart indeholdt Jern eller Kaaber, paa Grund af at der i naturen af den sorte Farve findes baade Jern- og Kaaber-Erk, som begge Dele efter Øiesynet meget ligner hinanden.

En Alkymist kunde da ikke saa læt skille en ærlig Berg-Proberer af med sin Ære, iblant blinde Folk; fordi Berg-Probereren ikke kunde skabe Guld af Kattesølv.

En Smelter kunde da ikke ligefrem, formedelst sit eget Lys, ansee intet for noget, og noget for intet, til at spille Tid, Omkostninger og nyttige Tings Forøvelse, uden Nytte.

Hvad skulle vel et Menneske udrette for Gierninger med sit Legeme, naar det var som en Jordklump, og ikkun bestod af en eneste Lem?

Hvad Nytte kan der vel være ved en Lærdom, om en Fier, som er kommen fra et fremmet Land, hvis Navn og Steds Beliggenhed ingen kan give sikker Oplysning om, og endnu mindre af hvad slags Fugl Fieren har sin Herkomst?

Fiere er ingen Frøe, de kan hverken faaes eller plantes, og ei heller frembringe Fugle-Unger til Nytte. Kinder man ikke paa muelig Maade i sin hele Sammenhæng Bergarternes Væsen og Egen-

18

98

skaber baade udvendig og indvendig, baade Stykkeviis, Slegtskabsviis, Selskabsviis og Boepælsviis; saa at man baade kiender de Stykker man seer for sine Øine, ei alene efter sin Farve og Skikkelse, men endog efter sin blandings Forhold, og de inde-Holdende forskellige Slags Materier, for derefter at kunde vide enhver Bergarts Slegtskab; og derhos iligemaade af Erfarenhed har Kundskab om Bergarternes Selskabs Lemmers Følger paa hinanden, efter Guds egen alviise naturlige Skabelses Orden, for derefter at kunde oplede enhver Boepæl, og finde deres endda usynlige rette Forsamlings Sted, med ligesaa stor Vished, som Ting man seer for sine Øine, at de og virkelig maa være tilstæde.

Besidder man ikke tillige med denne Kundskab, Kundskab om de øvrige Bergvidenskabs Dele, saasom: Om Bergarternes rette Samlelsesmaader, i alle sine Grene; om Bergarternes rette Virkningsmaader; og om Bergarternes rette gode Anvendelsesmaader, til den sande og beste Nytte; da er, ved en eneste af disse benævnte Kundskabs Deles Mangel, den hele Videnskab saa lemlæstet, saa at Kundskab om alle de andre Dele, aldeles ikke kan fortiene Navn af Bergvidenskab, og lige saa lidet af Naturkyndighed.

19

99

§. 27.

Et Erme Udi en Kiøle, i Sammenhæng Med Kiølens øvrige Dele, det er paa sit Sted ganske nyttig. Men et enkelt Erme, paa den ene af et Menneskes Arme, kan ikke beskierme de øvrige nøgne Legemers Dele imod en stærk Kulde; og ligesaa lidet kan et eller nogle Stykker af en Videnskab, tilkomme Navn af en nyttig Vidensskab. Naar Sielen udvandrer fra Legemet, da bliver Legemet ikkun som en død Krop tilbage.

En Videnskab uden Liv af Nytte, er i det Mindste en død Videnskab, ja end og ofte en forgiftig Videnskab.

Alle de Ting som i Verden virkelig ere til, de alle, maa jo nødvendig være Dele af den hele sammenhængende Verdens Bygning, og har sin Oprindelse og Ophold af Verdens Skaber. Og naar dette ikke kan benægtes; kan det da vel tænkes ordentlig eller grundig, om nogen Verdens Deel, eller den mindste Ting i Verden, med mindre Tankernes Henvendelse, udi Tings Betragtning, strækker sig til det hele, og paa muelig Maade efter den menneskelige Tænkekrafts Grændser, til alle det heles Dele, i den hele Sammenhæng? hvilket dog alt paa en enfoldig og fuldstændig Maade indbefattes udi denne Benævnelse: af Skaberen og de

skabte Ting.

20

100

§. 28.

Foranførte Linnæi Tanker, om Grunden til Huusholdings Kunsten, indeholder vel upaatvivlelig i Almindelighed denne samme Tænkemaade; Hvilket udvises ved hans Benævnelse i den allerførste anførte Mening, med disse Ord: At Naturalier ere Legemer, som ved den alviise Skabers Haand ere sammensatte af Elementer;

Men at Linnæus derimod, udi hans anførte 5te Mening, i Særdeleshed efter Ordene, synes at udelukke fra Huusholdings Kunstens Væsen, den af ham saa kaldede Kammeral-Oeconomie, dette ville i saa Fald være en alt for stor Læmiæstelse udi den rette Huusholdings Kunst. § 29.

Vel er det sandt, at naar Kammeral-Huusholdingen, uden onde Følger, kunde være udelugt og adskilt fra den almindelige Huusholdings-Kunst; da kunde Kammer-Regninger og Overslag til Skatters Paabudsmaader, blive meget lættre at gjøre, end smaae Drenges Regninger udi Skolerne, og da ville denne efterskrevne Slags Regnings- og Overslagsmaade ikke falde meget tungt at lære, saasom:

Udi et Rige er tre Millioner Mennesker, naar hver Hoved betaler en Rigsdaler til Skat; saa erholdes tre Millioner Rigsdalers Indtægt; ja endda

21

101

uden at frygte enten for stor Misregning, eller stor Bryderie af mange Tal til Regningen. Og, hvor lidet betydelig er dog ikke en eneste Rigsdalers Udgift udi et heelt Aar, for den som endog kun har 12000. Rigsdalers Indkomster aarlig; med et halv Aars Indkomst kan paa denne Maade svares Skat udi flere Aar end de 5738. Aar, som er anført i Almanakkerne at være bortgaaen siden Verdens Skabelse. Den derimod som udi et heelt Aar enten kan fortiene, eller indbetle en Rigsdaler, til at købe sig Klæder for, kan jo alene ved at undvære Klæder, og gaae nøgen til Døden, endda skaffe Skatten tilveie, i det mindste en gang. Og saadan Skat er baade magelig og klækkelig; thi der behøves ikkun tolv tusinde fattige Menneskers Skat, til tvende middelmådige store Herrers Løn, naar hver ikkun erholder sex tusinde Rigsdaler aarlig.

§. 30.

Men naar man derimod betragter et Riges Kammeral-Huusholding efter sit rette Væsen; saa bliver det ligesaa lidet rimelig at kunde udelukke samme fra den almindelige Huusholdings-Kunst, som et Menneskes Siel kan være udelukt eller adskilt fra den Person der med rette kan gives Navn af et paa Jorden levende Menneske.

22

102 §. 31

En Afbildning efter et levende Menneske, dets Liv, Legem, Lemmer, Blod, Senesaft og Huusholding; sammenholdt og lignet med et ordentlig Rige, dets Konge, Lande, Indvaanere og Næremidler, Indtægter og Huusholding, vil Upaatvivlelig oplysende udvise imellem begge, en meget lignende Overensstemmelse, saasom: at sammenligne:

a) Et levende Menneske, med et ordentlig Rige.

b) Et Menneskes Liv, med et Riges Konge.

c) Et Menneskes Legem, med et Riges Lande.

d) Et Menneskes Lemmer, med et Riges Indvaanere.

e) Et Menneskes Blod, med et Riges Næremidler.

f) Et Menneskes Senesaft, med et Riges Indtægter.

g) Et Menneskes Huusholding, med et Riges Huusholding, paa efterskrevne Maade, nemlig:

g) Et levende Menneske, behøver for at leve, et Liv og et Legems forenede Sammenværelse; thi naar Livet ikke kan virke, eller forlader Legemet, da geraader Legemet strax i Forstyrrelse og Forraadnelse, eller dør.

23

103

Et ordentlig Rige, behøver til dets lyksaligheds Vedligeholdelse og Floer, en Konge til at regiere Riget; thi uden Regiering, eller ved Indtrængelse af en ubegvem Mellemagt, opstaaer strax udi et Rige saadan

Uorden og Bevægelse, som forstyrrer og fordærver det hele Riges Lyksalighed.

b) Et Menneskes Liv, er ved Legemets friske og gode Tilstand, et fornøielig og lykkelig Liv; Men ved Legemets Mangel og Svaghed, er Livet uroelig og sorrigfuld.

Et Riges Konge, er ved sit Riges blomstrende, og gode Tilstand, en mægtig og lykkelig Konge; men Rigets Mangel og Fattigdom foruroeliger og bekymrer en Konge.

c) Et Menneskes Legem behøver Vederqvægelse, med udvortes Renselse og Vaskning, til Legemets Uddampnings Befordring; med Varme, med Huse, og med Klæder, til Beskiernelse for Kuld; med ordentlig Mad og Drikke, til Nærings-Safters Virkning og Blodets Næring; fattes nogen af disse Vederqvægelses Dele, paa den rette Maade, og

24

104

i den rette Orden; Da flyder deraf Legemets Svækkelse, Sygdom og Død.

Et Riges Lande behøver at undersøges, beredes og dyrkes, til at befordre Bergarters Samlelse, Planters Bert, til nyttige Dyrs Føde, og dette alt til Menneskets Næremidlers Erholdelse. Naar Landene bliver ret ordentlig brugt, bereed og dyrket af Menneskene, saa skaffer Landene overflødige Næringsmidler til Menneskenes Ophold; Men skeer Dyrkningen ikke paa den rette Maade, i den rette Orden; da flyder deraf Mangel paa Næremidler, og derpaa følger baade Landenes og Indvaanernes ødelæggelse.

a) Et Menneskes Lemmer, saavel de indvendige som de udvendige, er af den alviise Skabere, indrettet til at tiene Mennesket, udi en beundringsfuld god Orden; thi enhver Lem er sat til sin Forretning, og med den største Lydighed, passer troelig paa samme. Naar Fødderne snubler, seer man jo Hænderne i det samme Øieblik at udrekke sig, for at aftage og befrie de vigtigste Legemets Lemmer for Anstød og Skade, og til denne Strid for Legemets vigtigste Lemmer er Hænderne i

25

105 saa aarvaagen Beredskab, saa at de anfanger Striden (vel efter Sielens Villie) men dog saa hastig, at Mennesket selv neppe skal blive vaer Sielens foregaaende Befaling dertil. Senerne modtager og frembringer Senesaften, til Sandsernes Redskabers Næring, og tillige troelig, hastig og nøie udretter Sielens Befalinger, til Legemets Lemmers opvækkende ordentlige Bevægelse. Aarerne ombærer og uddeler Blodet til Senesaftens Virknings Kar og Redskaber, saavel som til de andre Legemets Deles ordentlige Næring; Fødderne bærer og flytter Mennesket fra et til andet Sted; Hænderne som forbemelt strider mod Legemets Fiender. Og Fingrene ere Menneskets almindelige Arbeids og Opvarnings Tienere, de frembringer Mad og Drikke til Munden, og paaklæder Legemet, med mere deslige; Men ved alt dette, er det Skaberens Almagts Kraft, som ved den Sielen givne Villie, formedelst Menniskets Liv og Legemets Forening, udi denne deilige Orden virker Lemmernes Bevægelse, til en saa føielig og troe Tieneste, saavel af den ene Lem imod den anden, som af alle Lemmer, imod det hele Legeme. Sielens onde Villie forstyrrer Legemets Lemmers Bevæ-

26

106

gelses Orden; og naar Livets Virkning ophører, ere Lemmerne døde.

Et Riges Indvaanere bør være inddeelt udi en god Orden, i visse Stænder, og enhver Stands Lemmer bør passe paa sine tilhørende Forretninger, og ordenslige Pligter, uden nogen uretfærdig Egennyttighed, men til det hele Riges Vedligeholdelse, og beste Nytte.

De Kongelige Uden- og Indenlandske høie Ministre og styrende Collegier, ere at ansee som Rigets Sener; de bør helligt iagttage Rigets beste Nytte, troelig tiene og udrette deres Konges Befalinger, ordentlig og sparsommelig omgaaes med Rigets Indtægter og Udgifter.

De Kongelige Betientere udi alle Slags Embeder, ere at ansee som Rigets Blod- og Puls-Aarer; de bør paa en god Maade styre, bevare, og redelig omgaaes med Rigets Blod, som er de samlede og virkede Næremidler, hvilke tilhører det hele Rige, i alt saaledes behandlet, at alle Rigets Indvaanere kan leve uden Fattigdom, og tillige saaledes, at der ikke mangler Senesaft, som er: Indtægter til Udgifter, paa Bekostninger til Rigets Vedligeholdelse, Floer og Magts Bestyrkelse.

De Handlende i alle Handelsstandens Grene, kan lignedes ved Menneskets Fødder og Tæer;

27

107

de skal agte sig for at omflytte Rigets Næremidler udi skadelige Veie; de skal ikke gaae udi søvne, eller udi blinde; men de skal lade sig føre og veilede ved Kongelige Handels Anordninger; thi i hvor blødt det end kan synes ved Følelsen, med Føddernes Nedtrædelse i bløde Moradser, (jeg mener hermed liderlige Drikke-Huse) eller i hvor behagelig det end kunde falde Kiøbmænd, at føre en egennyttig, men dog for hele Riget skadelig Handel; faa kan dog saadan Blødheds Følelse, og behagelige Egennyttigheds Fordeel, snart forandre sig, til at nedstyrte baade deres Nydere, og det hele Rige, i den bedrøveligste Fattigdom. Men Indvaanerne i et Rige kan af sig selv ingen nyttig Orden stifte, de bør alene adlyde Rigets Konges Anordninger, og uden samme, saavel som Agtpaagivelse om alle gode Kongelige Anordningers ubrydelige og bestandige Efterlevelse, kan ingen i Riget enten leve ordentlig, fornøiet, sikker, eller i Velstand.

Stridsfolkene og Krigsstanden kan lignedes ved et Menneskes Hænder. De bør med største Hurtighed og Alvorlighed aftørne Rigets Fienders Overvold, og vove sig med uforsagt Mod, og uden Frygt for egen Støds Lidelse, i den allerstørste Fare, for at beskierme det hele Legeme, og Legemets vigtigere Dele, for dødelig Anstød; thi Hændernes Saar kan læges; men knuses Hoved-

28

108 Tindingen, da er baade Hændernes og det hele Legems Død nær ved Haanden.

De Næremidlers samlende, og Næremidlers virkende Indvaanere, hvoraf de betydeligste ere: Bergfolk, Bønder, og Haandværksfolk, kan lignedes ved Menneskets Fingre; ved disse samles og virkes alle Rigets Næremidler, til Næring for alle de andre Rigets Stænder; og følgelig hviler det hele Riges Velstand paa disse Indvaaneres Tilstand. De skal ikke alene skaffe sig selv Næremidler, men endog ved deres Huusholdinger vinde og spare, til Overskud, alt hvad alle de andre Stænder behøver til deres Næring, og tillige alt hvad som udfordres til Rigets almindelige, Bekostninger. Formindskes dette Slags Indvaaneres Antal, eller hindres de udi deres Forretninger, til at samle og virke Næremidler; da formindskes og hindres jo u-undgiengelig derved det hele Rigets Velfærdt.

e) Et Menneskes Blod, er det vigtigste Middel ei alene til Menneskets Legems Næring, men endog til Liv og Legems forenede Sammenværelses Vedligeholdelse. Blodets tilhørende, af Mad og Drikke erholdende, forskiellige Materiers sammenblandede Deles rette Forhold, imod hinanden efter Blodets Mængde, det er

29

109

at sige: Et af sin rette Materie vel blandet Blod, er beqvem til Blodets Forretninger, og til at igiennemvandre sine Omløbsveie, udi alle Legemets Dele, til sammes Nærings ordentlige Meddelelse. Har et Menneskes Legem Mangel paa beqvem Blod, saa vantrives alle Legemets Dele, og af Blodets Uformuenhed udi at afgive til Senesaften den behørige Næring, flyder Senernes Kraftesløshed, og saaledes virker Menneskets Svækkelse og Aftagelse i alle Dele.

Et Riges Næremidler, behøves til alle Rigets Indvaaneres Livs Ophold, og følgelig er det vigtigste Middel til hele Rigets Styrke og Velstand, naar samme haves udi tilstrekkelig Mængde og Godhed. Næremidlernes gode Tilvirkninger, gjør samme beqvem til nyttig Brug, og fordeelagtig Handel. De vel tilvirkede Ting, som udi en Indvaaners Huusholding er vunden og haves til overs fra egen fornødne Brug, ere da for deres Godhed begierlig til at blive kiøbt af andre, som trænger dertil, og Kiøbe-Summen som erholdes for disse solgte Ting, kan igjen anvendes til derfor at kiøbe de udi samme Huusholding manglende Ting, og det mere vundne Overskud, kan betales udi Afgivter til Rigets Kasse. Naar denne Tilstand er almindelig overalt udi et Rige, saa kan alle Stænder i

30

110

samme Rige leve udi Velstand; men har Rigets Landbrugere Mangel paa Næremidler, og Rigets Indtægter skal trækkes fra Indvaanernes egne fornødne Livs Ophold, som de selv behøvede til at mætte deres sultne Munde; da trykkes Rigets Magt snarlig paa Knæ, til en qvælende Aftagelse udi det hele Rige, i samme Forhold som næst foran er meldet, om Virkningen, udi det menneskelige Legeme, af Mangel paa fornøden beqvem Blod.

f) Et Menneskes Senesaft, er et nødvendig Hielpemiddel til at vedligeholde en ordentlig Bevægelse udi Legemet, samt til at styrke Senernes og Legemets Magt, og følgelig er en Medbefordrer til Blodets ordentlige Bevægelse og Omløb udi det menneskelige Legeme; Men derimod tages Senesaftens Næring fra Hele Legemets Blod. Saalænge denne Orden vedvarer, staaer det vel til med Menneskets Liv og Legem. Men naar enten Senesaften, eller Blodet, uordentlig og voldsom indtrænger sig udi hinandens Veie, da er deres Strid

om Valdpladsens Erobring de farligste Tilfælde for et Menneskes Helsen og Liv; thi, naar Blodet løber ind udi Senesaftens Veie, da paafølger strax Afmagt, Besvimmelse, og nedfalds Syge. Men, naar Senesaften træ-

31

111

ger sig ind udi Blodets Gange, da standses Blodløbet, og derpaa følger strax den bedrøvelige voldsomme Slag-Sygdom, som de fleste Tider Haver Døden i Følge med sig.

Et Riges, eller en Konges Indtægter, ere uundgiengelige fornødne, til at vedligeholde en ordentlig, retfærdig og magtefuld Regiering; thi ved Rigets af Indvaanerne erholdende Indtægter, skal jo igien udredes alle Bekostninger paa Regieringens Indretninger i alle sine Dele. Paa Regieringens gode Indretninger, ordentlige Styrelse, og magtefulde Beskiærmelse, beroer middelviis ei alene Indvaanernes Sikkerhed og Beskiærmelse imod indvortes og udvortes Uret og Vold; men derhos bliver Regieringens gode veiledende Styrelse og Oplysning en tryk og ordentlig Ledsagelse for alle Rigets Indvaanere, til at vandre den retteste Vei til Velstands og Lyksaligheds Maal; og Indvaanernes Pligter, anløkkes ved Belønninger, og bøies ved Straffer paa mueligste Maade til Opfyldelse.

Saa fornøden som disse Velgiæringers Nydelse er for alle et Riges Indvaanere, saa pligtig ere og alle Indvaanerne til at forskaffe Indtægter til Regieringens Vedligeholdelse. Men disse Ind-

32

112

tægters Reglering, kan Indvaanerne ikke selv bestemme, denne Forretning hører til Regieringens Væsen; og maa saaledes af Regieringen bestemmes, at der bliver en Lighed imellem alle Indvaanernes Paalæg, og denne Lighed af Paalæg, kan ikke skee efter Hoveders Antal, men den maa klogelig og retfærdig afpasses saaledes: At Paalægget alene strækker sig, til det som mueligviis kan vindes udi enhver Indvaaners Huusholding; thi overskrides disse Grændser, da tages jo Brødet fra Indvaanernes sultne Munde; og skeer dette, da maa Indvaanerne jo vandsmægte og omkomme, i det mindste for det første, de af Indvaanerne, som saadan Behandling vederfares; Og skeer dette, da tillukker jo Regieringen selv sine egne Nære-Kilder; Og skeer dette, da ødelegges jo alt, baade Regiering, Indvaanere og det hele Rige. Paa den anden Side, dersom Indvaanerne ikke stræbsom og klogelig samler, virker, sparsommelig bruger, og forsigtig, handler med Nærcmidler, saa at de baade selv kan leve, og have tilovers, til at kunde svare retfærdige og fornødne Paalæg, af deres Gevinst, til Regieringens Indtægter; eller og, naar de paa en forøden og ubetænksom daarlig Maade, forøder og spilder det som de pligtmæssige skulle svare efter Paalæg til Regieringen; da løber de jo ind udi Regieringens Indtægters Vei, og derved

33

113

foraarsager det hele Riges Afmagt, i Forhold til Grændsernes Overskridelse. Følgelig ere disse Uordener fra begge Sider, af megen Lighed, med næstforanførte Senesaftens og Blodets uordentlige Forholds Følger, til at foraarsage et Menneskes meget onde og farlige Sygdomme eller Død. g) Et Menneskes Huusholding, tager sin Begyndelse, i Moders Liv; thi Forældrenes Tilstands Beskaffenhed ved et Barns Avlelse, og Moderens Tilstands Beskaffenhed fra den Tid, indtil Fødsels-Tiden, maa et Foster Lidelseviis være underkastet. Forældrenes, ved engod og Gudhengiven Villie, glade Hierter og friske Legemers Beskaffenhed., frembringer i Guds Kraft deres Sæds Frugt, til Verdens Lys, med en munter Siel, og et velskikket Legeme; men Forældrenes onde Hierters Villie, og usunde Legemer, frembringer det som er tvertimod.

Denne et Barns medføde naturlige Beskaffenhed, kan dets Huusholding, udi dets Opfødsels eller Oopdragelses Tid, igien ligne, bøie eller forandre til Vedligeholdelse, Forbædring eller Forværrelse.

Udi Menneskets Ungdoms Tid, naar de selv begynder at bruge Eftertanke, kan ders Huusholding atter tilveiebringe store Forandringer, og

34

114

er enten den farligste, eller lykkeligste Alders Tid; thi gaaer man da over til den brede Vei som fører til Fordærvelse, saa er lidet Haab om et saadant Menneskes forbædrende Omvendelse; men kommer et Menneske til at lære en god Huusholdings Førelse i sin Ungdoms Tid, da træder man derved over i den trange Vei, som med Sikkerhed fører til det rette Lyksaligheds Maal. Det er i denne Alders Tid et Mennefte enten begynder at synde paa egen Regning, eller og begynder at kiende sin Skabere, og derved fatter den

gode Vilie til at overgive sit sønlige Hierte, i den faderlige Haand, og saaledes træder ind udi en virkelig Betiening i Naadestanden for sin hele øvrige Lives Tid, indtil Oversættelses Tiden i den evige Salighed. Og dette Saligheds Maals Eftertragtelse, er ligesom en levende Siel udi ethvert Menneskes Huusholding i dette jordiske Liv; thi herved lærer man at kiende Guds Villie, at vie efter Guds Villie, at overgive sig udi Guds Villie, og herved opmuntres, styrkes og ledsages man til at ville af ganske Hierte Siel og Sind, efterfølge Guds Ville. Man søger da ikke sit Brød og timelige Ophold, ved Betlerie, ved Renters Tagelse af Nødlidende, ved Bedragerie eller ved Røverie; men man søger ærlig at erhverve sit Brød i sit Ansigttes Sved, og at elske sin Næste som sig selv; man

35

115

lærer da først ret at begribe hvad det betyder at give Gud det Guds er, og Keiseren det Keiserens er; thi disse Gaver, udgiver man jo ene og alene til sin egen timelige og evige Lyksaligheds Nydelse. Et Menneske eier jo intet andet til at overgive Gud, end dets Hierte. Menneskets Hierte finder i dette Liv, imod alle sine Fiender, jo ingen Befæstning eller Beskiermelse, uden alene hos Gud. Man kan jo derfor aldrig for tilig overlevere sit Hierte til sin eneste Frelser og Saliggjører. Her behøves jo aldeles ingen Betæknings Tid, til en overveiende Udvælgelse; thi af et, kan man jo ikkuns udvælge et, og der er jo ikke Salighed i nogen anden Ting, end blot alene udi Guds Naade-Frelse; følgelig har man og ingen anden at overgive sit Hierte til, end den ene sande Gud, som selv kalder paa sine troende Børn, med denne guddommelige Kierligheds Indbydelse: Min Søn giv mig dit Hierte (Ordspr. 23, 26). Man har derfor ikke at befrygte sig for, at den overgivende Gaves Modtagelse, skulle blive afslaaet, nei; al Tvivl derom ophæver forbemelte Guds egen kierlige Indbydelse; saa at man med Sikkerhed kan frembære sin Gave, naar den ikkun alene bestaaer af et reent Hierte, overgivet udi en stadig og levende Troe.

I Henseende til et Menneskes timelige Velfært i dette Liv, da er jo den af Gud stiftede

36

116 menneskelige Regiering, det Middel, som ved Guds Kraft, imod Fornærmelse og Vold beskierner og forsvarer Menneskets Liv og jordiske Eiendele; og altsaa udgiver ethvert Menneske, som befinder sig under et Riges Regiering, de til sammes Vedligeholdelse betalende Skatter, jo ene og alene for sin egen Sikkerhed, og for egen Velfærts Skyld; og da et Menneskes Velfærts Befordring er en væsentlig Deel af et Menneskes Huusholding; saa bliver det og unægtelig en ligesaa stor Pligt for et Menneske, at man udi alle muelige Maader stræber at erhverve og tilveiebringe det som bør svares i Skatter med mere, til Regieringens Vedligeholdelse, som det derhos for ethvert Menneske er magtpaaliggende og fornøden, at erhverve sin egen Føde, Klæde, og øvrige Underholdning. Naar nu et Menneske indseer denne Pligts Opfyldelse, endog for sin egen Velfærts Skyld, at være saa uundgiengelig fornøden; saa maa jo denne Kundskabs tydelige Overbeviisning, nødvendig opmuntre ethvert Menneske til Flittighed, Stræbsomhed, Sparsommelighed og Forsigtighed udi sin Huusholding. Den som samler Næremidler, bør søge at samle ei alene til sit eget Legems Nødtørftighed, og Skatters Udredelse, men endog til sin Velfærts Forbedring, og Eiendommens Formerelse, for at blive i Stand til at kunde opføde og oplære Børn,

37

117

som en pligtig Igiengieldelse, for det enhver haver nydt, udi de Dage da de ikke selv kunde arbeide eller fortiene noget.

Den som virker og tilbereder Næremidler, bør søge med Flid udi sit Arbeide, at fortiene og erhverve alt det, som kunde erfordres til sine Pligters Opfyldelse i alle Dele; uden Betlerie eller Bedragerie.

Den som handler med Næremidler, bør omgaaes dermed som en troe Tiener i Staten, saa at man hverken kjøber eller sælger, uden efter en tydelig Kundskab, og ordentlig Beregning, med en fuldkommen Forevidenhed at ethvert foretagende Kiøbmandskab, enten det er af liden eller stor Betydenhed, dog virkelig besindes at være, baade til den Næremiddel samlende, eller virkende Indvaaners, og til Handelsmandens egen Nytte, saavel som til den hele Stats sikre Fordeel; følgelig bør ingen Handelsmand forskrive udenrigs Vahre, uden med en fuldkommen Vished, at de forskrivende udenrigske Vahre i eget Land uundgiengelige til nyttig Brug ere fornødne, og derhos bør man med Sikkerhed vide, at saadanne Vahre kan anskaffes for Betaling ved Omvexling med Landers egne vundne og udførende Vahrers Verdier, alt saaledes, at ingen Slags Udenrigs Handel i nogen Maade geraader til eget Lands Udarmelse eller Tab.

38

118 Den hvis Arbeide alene bestaaer udi at lære og undervise andre, bør føre sin egen Huusholding, med en god exemplarisk Forsigtighed, og derhos lære og undervise enhver af sine Disciple om saadan Hunsholdings

Førelses Maade, saa at ingen i Landet formedelst Mangel paa Kundskab enten styrtes udi den timelige Legemets Armod, eller den evige Sielens Fordømmelse.

Den hvis Arbeide alene bestaaer udi at forrette Regieringens Tieneste, bør føre en saa exemplarisk klog Huusholding, saa at, det som kan spares fra den af Regieringens almindelige Kasse, eller af Landets Indvaanere paa retfærdig Maade nydende Løn, bør ikke forødes ved Overdaadighed med unyttige Udenrigs Vahres Fortærelse; men saadan havende Overskud bør man anvende til egen og Families timelige Velfærts Forbedring og Landets Rigdommes Formerelse, og saa fremdeles.

Et Riges Huusholding, haver taget sin Begyndelse ved Rigets første Stiftelse; thi efter denne Stiftelses Grunds og Forms mere eller mindre Beqvemhed, kan Rigets Huusholdingsmaade ligeledes falde mere og mindre beqvem, at indrette og fremføre, til Rigets mueligviis høieste Fuldkommenheds Opnaaelse.

Den fuldkomneste Regierings Form maa nødvendig være den, som mest nærmer sig til den

39

guddommelige Regierings Efterlignelse; og dette er jo da unegtelig en Enevolds Regiering, af en Regent eller Konge, udi et Rige.

O! lyksalige Danske Rige, som af Gud er begavet med den beste og fuldkomneste jordiske Regierings Form!

O! lyksalige Oldenborgske Konge-Stamme, hvoraf denne allerypperligste Regierings Form er frembragt! ja! frembragt, paa den helligste Maade ved en utvungen reen Kierlighed fra Rigets Fader, for at befordre Rigets Børns Lyksalighed; og af Rigets Børn, for at glæde en Faders Hierte med lydagtige Børns fuldkomne Overgivelse i den faderlige kierlige Villie, til de faderlige Velgiermingers beqvemmeste Nydelse.

Den spædeste Alder af denne Regiering, Har været en lyksalig Regiering, og hvor meget mere kan man da ikke haabe, at dens Ungdoms og Manddoms Alder vil opstige paa den høieste Spidse, af den jordiske sande Lyksaligheds Klippe, hvorpaa er opreist den Himmel Stie, som rekker til Himmelen, nemlig: den rene sande og uforfalskede christelige Religion; til denne det Danske Riges Lyksaligheds høieste Spidses Opnaaelse, hvortil den almægtigste naadefulde Gud haver lagt en saa ypperlig Grundvold, vil den store oldenborgske Konge-Stamme, i Guds Kraft, med den viiseste Regiering og

40

120

den faderligste Omhue blive Gradeviis de lykkeligste Anførere; og til denne Anførelse bliver det en Hoved-Sag at tænke paa Rigets Rod, Bergfolk, Bønder og Fiskere, hvorledes samme kan oplives, opmuntres og veiledes, til at samle og fremtrække af Rigets Nære-Kilder, de kraftige og fødende Nære-Safter, hvis alvorlige Iverksettelse maa beforders ved kierlige overtydende Underviisninger, ved kloge Anordninger, ved beqvemme Skatter, ved gode Virkningsmaaders Opfindelser, ved Haandverkers Istandsettelse, ved en forsigtig og velindrettet Handel.

Til dette at udføre, behøves gode, kyndige og kloge Lærere, som i Særdeleshed kiender Rigets egne Landes naturlige Beskaffenhed; dernæst viise og troe Raadgivere, tilligemed beqvemme og redelige Betientere; hvilke alle ligesom Leed udi en Kiede bør være forenede med Klogskab, Troskab, Flid og Redelighed, at befordre Rigets lyksaligste Fremvekt, til hvilken Ende alle og enhver bør saaledes føre sine egne Huusholdinger, tilligemed Omhyggelighed udi Rigets eller Kongens Tieneste, saa at ingen Slags Brøst eller Mangel findes, men tvertimod, fra det mindste til det største alle Ting at være udi en blomstrende Tilstand, og især bør Rigets eller Kongens Skat-Kammer stedse være forsyned med en tilvorende anseelig Rigdom, af de ædle

41

121 Metaller, Sølv og Guld, hvilke overalt til en sand Verdie ere gangbare; thi Landets Indvaaneres Rigdom kan ikke til Indvaanernes Beskiermelse og Hielp, i paakommende Tilfælde være forvaret paa et beqvemmere eller sikrere Sted, end udi Rigers almindelige Skat-Kammer, og Landers Børn, kan jo aldrig levere deres, fra eget nødtørftige Brug, øverffydende Rigdom, til nogen bædre, end til deres egen Lands Faders sikre Gjemme, som dog igien alletider vil staae aaben, til deraf at blive uddelt alt det som i nogen Maade kunde tiene til Landets Børns Velfært og Nytte.

§.32.

Forestaaende Afbildning og Sammenligning, formenes paa en naturlig og tydelig Maade at oplyse hvor uundaiengelig fornøden det er: at indlemme Kammeral Huusholdingen som en virkelig Deel udi den almindelige Hunsholdings-Kunst; thi naar en Næremiddels samlende Indvaanere ikke ville tænke paa at

samle mere end han selv behøver til Klæde og Føde, hvorfra skal da Kongens Indtægter med mere til Rigets Vedligeholdelse tages; naar Kammeralisten reglerer Skatter i blinde, og derved tager Brødet fra den Næremiddels samlende Indvaaners Mund, til en fuldkommen ødelæggelse, hvorfra skal da siden Skatter vindes og tilveiebringes.

42

122 Et Riges almindelige Udgifter maa jo nødvendig udredes af det Overskud som vindes udi enhver Indvaaners enkelte Huusholding. Bliver et Riges Indvaanere paalagt Skatter af anden Natur end saadanne, som kan betales og udredes af det Overskud eller Gevinst, som samles eller falder udi enhver enkelt Persons Huusholding; saa kan det jo ikke skee paa nogen anden Maade, end ved at afpræse Indvaanerne det som de selv behøver til deres Lives Ophold. Berøver man nu et Menneske det hvormed han skal opholde sit Liv og Legems Styrke, saa bliver han jo ved saadan Afpræsning enten jaget i Landflygtighed, eller og han paa en langsom Maade ynkværdig maa qvæles udi Rigets indsluttede Grændser. En ubeqvem Skat er derfor ei alene en yderlig Forvirrelse udi hele Rigets egen sammenhængende Huusholding; men endog udi alle Rigers Indvaaneres enkelte Huusholdinger; Ja! en baned Vei til det beste Riges fuldkomne ødelæggelse.

§. 33.

Til dette i Korthed end ydermere eksempelvis at oplyse, vil jeg tilføie efterskrevne Afbildning og rigtige Udregning efter naturlig Forhold, saasom:

En Huusmand udi en Fieldbøyd i Norge, med Kone og tvende Drænge-Børn, be-

43

123

Høver til Opholds Midlers Anskaffelse udi et Aar, disse udgifter:

a) Klædevahre: Manden og

Konen, hver Klæder til Verdie 3. Rdlr. er 6. Rd.

de tvende Drengbørn,

hver 2. Rdlr. er 4. =

I alt = = 10. Rdlr.

b) Føde Vahre: Manden og Konen, hver til Verdie dagl. 3 sk. er 6 sk. de tvende Drængbørn, hver til Verdie daglig 2 sk. er 4 sk.

Tilsammen daglig 10 sk. Dette udgjør i et Aar = 38. Rdlr. 2 sk.

c) Af deres Huus og Grund svares aarlig Grundleie = = 2. = = =

d) Til Præsten, Kirken og Skolen, svares aarlig = = ,, = 48 sk.

Tilsammen et Aars Udgifter = 50. Rd. 50. sk. Af denne Huusmand med Kone indsamles Næremidler, og fortienes ved Arbeide udi et Aar:

a) Udi en Ager saaes en Tønde Havre, deraf avles igien syv Tønder, og af disse ere de sex vundne, enhver Tønde regnes til Verdie

44

124 Transport 50 Rd. 50 sk. en Rigsdaler er 6 Rd.

b) Af tvende Kiør vindes paa Melk og Smør 20 =

c) Af ti Smaler (paa Dansk Faar) vindes paa Lam, Melk, Ost og Uld til Verdie 6 = 64 sk.

c) Foruden eget Huusarbeide, forrettes Arbeide hos Bønder eller andre, hvorfor vindes Dagløn, nemlig: Manden 52 Dage, for Dagen

12 sk. er = 6 * 48 sk.

Konen 20 Dage, for Dagen 8 sk. er = 1 = 64 sk.

d) Af deres Fæeavl selges tvende Slagtnød, for Hver erhoides 4 Rd. er 8 = = =

e) Udi Fieldet fanges med Snarer: 6 par Ryper a 8 sk. er = „ = 48 sk.

Med Fæller: 2 Reve, for Hvis Skind bekommes 2 Rd. =

I alt Indtægt 51 Rd. 32 sk.

Samme fradraget Udgiften, er Overskud 78 sk.

45

125

Naar nu dette er det højeste Overskud, kan der da vel have mindre, til at bøde paa næste Aars Mislykke, eller endnu farligere, en Sygdom, om nogen af disse Dele indtreffer; thi høiere Fortieneste kan en saadan Huusmand neppe vente sig det ene Aar imod det andet regnet, og Udgiften til Livs Ophold kan aldrig være ringere end anført er.

Paabydes nu en Skat saaledes: At disse to Mennesker i et Aar skal svare hver en Rigsdaler, som er aarlig to Rigsdaler.

Hvorfra skal samme tages? og hvad er Følgerne? bliver ikke Følgerne uundgiengelig saaledes: Det første Aar maa rykkes ud med de to Rigsdaler, som Grund-Eieren tilkom i Afgivt. For denne Restanse jages Huusmanden med Kone og tvende Drengbørn fra deres Nærings Plads. Pladsen bliver ødelagt. Huusmanden med Kone og Børn nærer sig i det næste Aar med den Verdie, som kan udkomme ved at selge deres Creature, og ringe Huusgeraad. Det andet Aar maa de betle deres Brød; men denne foragtelige Næremaade falder saa utilstrekkelig, saa at det ene Drengbarn dør efter det andet af Suult og Kulde, i Mangel, paa Føde og Klæde, Konen gaaer samme Vei, haver Manden endnu nogle Kræfter og Mod tilbage, og er endda i sine unge Aar, begiver han sig til Kiøbstæden, der findes ingen Leilighed til fortienende Levebrød. For

46

126 da om mueligt at redde sit Liv, hensøger han til Udhavne og fremmede Rigers Skibe, antreffes disse, da oversettes denne Indvaaner (med et uødellig Had til sit Fædreneland) bort i et fremmet Rige, hvor Han baade kan blive samme Rige til stor Nytte, ja endog farlig for sit eget Fødeland.

Nu spørges: Men hvad Nytte kunde Riget da vel have havt af denne Indvaaner, naar han ikke ved en ubeqvem Skat var dreven i Landflygtighed? Hertil svares:

a) Af Kornvahre, Lin, Strie (det er paa Dansk Hør og Blaar) Salt og Tobak, som han, da han var Huusmand, brugte i sin Huusholding, blev kiøbt i Kiøbstæden, for de Penge han erhoidte for sit samlede og solgte Smør med mere, og af disse Vahre er ved Indførselen til Kiøbstæden betalt Told, med mere, til Kongens Kasse.

b) Af det solgte Smør, Slagteqvæg og Ryper er betalt Konsumtion, udi Kiøbstæden, hvor samme er indført.

c) Af de tvende Ræveskind, er betalt udgaaende Told, og for Skindenes Verdie er indbragt fra fremmede Steder omtrent tre Rigsdalers Verdie.

d) Af den Viin som Huusmanden og hans Kone nød ved Alterens Sacramente, er betalt Afgifter til Kongens Kasse.

47

127

e) De to Rigsdaler han betalte i aarlig Grundleie, var vundne Penge for Grundeieren, og disse ere igien anvente til den af Grundeieren ers lagde Stats Betaling.

f) Paa de 72. Dages Arbeide, hvorføre han vel har nydt Dagløn, og derunder er beregnet; men de ved dette Arbeide samlede Næremidler var at ansee som en Gevinst i Landet, kort sagt: af denne Huusmands. Fortieneste i sit Ansigtssveed, blev sikkerlig ved bemelie Poster Middelveis virkelig indbragt udi et Aar i Kongens Kasse 4. Rigsdalers Indtægt. Foruden dette, kunde

g) Det ene Drængbarn, naar det havde opnaaet 18. Aar, træd udi Krigstieneste som Soldat, uden nogen videre Bekostning for Riget.

h) Det andet Drængbarn kunde blive en nyttig Land-Arbeider, og omsider naar Faderen paa en naturlig Maade ved Døden afgang, tiltraad Huusmands Pladsen, foruden flere muelige tilfældige Fordele.

Kunde nu disse Fordele været i Besiddelse til Rigets Nytte, ved denne Huusmands Beskiermelse og Beholdelse i Riget; saa spørges: Hvad Indtægt, og hvad Skade havde Riget ved den paabudne Personelle Skat, til to Ridsdalers Beløb i et Aar, af ermelte Huusmands Familie?

48

128 Indtægten varede ikkun udi et, eller i høieste to Aar, følgelig beløber den høieste Indtægt sig fire Rigsdaler.

Rigers Skade, som ved Skattens Paabud foraarsagede Huusmandens tilligemed Næringspladens ødeleggelse bliver derimod:

a) Tabes for Eftertiden Told, Konsumption og Skat til Kongens Kasse, omtrent aarlig fire Rigsdaler ; eller i det mindste i Tilfælde af Huusmands-Pladsens Optagelse til Brug igien, vil der bortgaae 30. Aar forinden to ægte Folk og tvende Børn igien kan fødes og opføres i et Land, og i denne Tid blev da Tabet omtrent regnet fire Rigsdaler aarlig, som beløb sig i tredive Aar 120. Rigsdaler.

b) I Steden for det ene bortkomne Drængebarn, maatte værves en Udenrigs Skygge til Soldat, som vel i det mindste vilde koste 30. Rigsdaler, foruden Forskiellen af en Skygge, i steden for en troe og duelig Stridsmand.

c) En Huusmands Pladses ødeleggelse, hvor forhen kunde næres fire eller flere Mennesker, er for et Rige et betydelig Tab, og den derved tabende Summe til Penge udregnet, kunde i Forhold til Tiden, naar den længe blev liggende øde, blive anseelig stor.

49

129

Denne Forklaring er upaatvivlelig tydelig nok, til at give en Kammeralist en evig Afskye til at gjøre Forslag om Skatters Paabud af denne Natur, især naar til Tabet føies en Erindring om ynkværdige Huusvilde af Armod døende Folkes Suk og Landflygtiges Anke.

§. 34.

Det er ikke Huusmænd i de Norske Fieldbøigder alene, som en ubeqvem Personel Skat kan ødelegge, den kan ligesaa lettelig gjøre Bønder til Huusmænd, og Herremænd til Bønder uden Hænder, og hvorledes ville det da vel gaae med det hele Rige?

§. 35.

Paa de Steder hvor Bonden avler Korn til at fælde, og samme Kornvahre er i en overalmindelig meget høi Priis, saa at i et Aar ved denne høie Priis af en Bonde kan vindes 30. til 40. Rigsdaler; der kan en Bonde af saadanne vundne Penge uden Ødelæggelse gjerne betale 15. til 20.

Rigsdalers Skat i et Aar. En Bonde derimod som til sin Huusholding behøver aarlig at købe Korn, og ved den overalmindelige høie Priis maa for de kjøbende Kornvahre udgive i et Aar 30. til 40. Rigsdaler mere end førhen almindelig er udgivet, og derhos skal svare en Personele Skat, i hvor liden den end og er, saa kan den dog være

50

130 utaalelig. Af Gevinster kan alletider svares Skatter, om der end og beløb sig til den største Andeel af det Hele. Men naar Skatten Dal tages af det som behøves til et Menneskes egen Livs Ophold, da er den allermindste Summe af Personel Skat end og for høi, og ødeleggende.

§. 36.

Huusholdings - Kunsten bliver derfor en bedrøvelig Kunst, naar Rente-Kammerets Huusholding skal være adskilt for sig selv i et forskiellig Rum. Men haver man i alle enkelte Huusholdinger Kammeral-Huusholdingen for Øine og søger paa Grund af sine Pligter at vinde Overskud til Skatter; samt derimod udi Kammeral-Huusholdingen haver for Øine og til Rettesnor, at ville indrette baade Skatters Paabud i det rette Forhold til enhver og alle enkelte Huusholdingers Beskaffenhed; og Rigets Udgifters Reglering i Forhold til de af det hele Rige mueligviis, og uden nogens Skade erholdende Indtægter, da beforders ved begge Dele, enhver og alle Indvaaneres, saavel som det hele Riges sande Nytte.

§. 37.

Kammeralisten bør fornemmelig vide, ved Skatters Regleringer, at gjøre Forslag til saadanne Skatter, saa at

Skattens Paabud og Afgift i sig selv kunde Middelviis give Anledning

51

131

baade til Næremidlers og Folkemængdens nyttige Forøgelse. Hertil kan vel svares: Ja, det er let sagt; men paa hvad Maade kan vel Skatter og Afgifter regleres saaledes, at samme kunde tilveiebringe saa gode Følger?

Vel synes dette Spørsmaal ved den første Lyd, at være vanskelig at besvare; Men naar man udi den rette Sammenhæng betragter Guds Indretning i Naturen; saa sigter jo alle Indretninger i det hele at regne, blot og alene til det fuldkomne gode, og udi Guds Indretninger kan ingen Mangel, intet ufuldkommen og intet ont, enten tænkes muelig, eller endnu mindre befindes at være til; Men tvertimod erfares klarligen: at alle Guds Indretninger paa Jorden Middelviis sigter til at befordre Menneskenes timelige Lykke og evige Salighed, ja end og de Hendelser som ved første Øiekast for Menneskenes Øine synes modbydelige, saasom: Krig, Dyrtid, Sygdom, ja Døden selv, ere dog i sig selv ikke andet end Befordrings-Midler til Menneskets eget Beste, og for at høie Menneskets onde Villie udi Forbedrings Vei.

Rigers Stiftelse, Kongers Regimente, og Skatters Svarelse, ere efter den Hellige Skrifts Vidnesbyrd Guds egne Indretninger, og sigte alene til Menneskets Beskiærmelse og Lyksaligheds Befor-

52

132 dring; og dette maa være det rette Maal som bør sigtes til med alle Skatters Paabud.

En Kammeralist som besidder en tydelig Kundskab om Rigets Beskaffenhed, og har et got Hierte til at ville det beste, maa i alle sine Handlinger søge at faae det rette Maal i Sigte; Men til at erholde en tydelig Kundskab om Rigets Beskaffenhed, tilligemed Oplysning om Landets Næremidlers Kilders Steder, samt Næremidlernes Samlelses, Virkelses og Anvendelses Maader, vil uundgiengelig være fornøden en ordentlig Land Opmaalning, og fuldstændige Land-Korters Forfattelse, som ei alene paalidelig og rigtig udviser Jordgrundens Størrelse og Skikkelse, men endog derhos ved Anmerkninger paa muelig Maade tydelig forklarer Dens hele væsentlige naturlige Beskaffenhed, paa ethvert Sted. Om Maaden til denne Opmaalings Iverksettelse, og saadanne Land-Korters Forfattelse, (uden Bekostning for Kongens Kasse:) skal Udi efterfølgende §. 53. 54. og 55. blive vedføiet mine Tanker; Men til Oplysning paa dette Sted, vil jeg alene fremføre en Afbildning til en Skats Paabud, hvorved kunde blive tilveiebragt anseelige Indtægter til Kongens Kasse, ei alene i den første Paabuds Tid, men endog til Bestandighed for Eftertiden, og derhos bliver af den Natur, at der-

53

133

ved baade forøgedes Næremidler og Folkemængde i Landet.

§. 38.

Jeg har udi foregaaende §. 33. anført en Afbildning paa en ubeqvem Personel Skats Virkning, til dermed at ødelegge Norske Huusmænd i Fieldbøigderne, jeg vil derfor blive ved samme Grændser, og her fremsette mine Tanker paa hvad Maade en Skat kunde paabydes, hvorved nyttige Norske Huusmænds Antal kunde blive forøget til Rigets Nytte, saasom:

At i Norge, især udi Fieldbøigderne, ligger ganske øde mange tusinde Jordgrunde, bestaaende af Myre-Lyng- og Mose-Marker; men dog indeholder Dyrkningsværdig Jord, af saadan Beskaffenhed, at mange tusinde Huusmænd, med deres Familier, ved samme Jordgrundes Brug og Dyrkning kunde samle Næremidler, ei alene til deres eget Levebrød, men endog saaledes, at af enhver af disse nye Huusmænds Pladser tillige kunde svares aarlig Afgift 2. Rigsdaler, samt nogle Dages Arbeide til Grundeieren, derom er jeg øjensynlig overbeviist, ligesom det og ved Undersøgninger skal blive befunden at være en uimodsigelig Sandhed.

Ved Belønninger, ved Opmuntringer af Løfter om Benaadninger, eller ændre deslige Mid-

54

134

ler, vil det fast blive evig umuelig at formaa Grund-Eierne til selv at optage til Dyrkning saadanne ødeliggende Jordgrunde, og endnu meget mindre at overtale dem til godvillig at overlade samme paa en god Maade til Huusmænds Brug; Men derimod ville en Skats Paabud inden kort Tid, paa den allerbeste og beqvemmeste Maade udrette denne høistbetydelige Sag, saasom:

Overalt i Norge hvor der befindes øde Jordgrunde, hvorpå kunde indrettes en eller flere Huusmænds Pladser, enhver af saadan Størrelse og Beskaffenhed, saa at en Huusmand med Familie ved sammes Dyrkning og Brug deraf kunde samle Næremidler til Levebrød, og tillige tilveiebringe aarlig to Rigsdalers Grundleie, og derhos aarlig forrette sex Dages Arbeide for Grund-Eieren, deraf skulle paabydes strax at svares af den nærværende Bonde eller Grundeier, to Rigsdaler aarlig Skat, og hver tredie Aar, som samme Jordgrund fremdeles blev beliggende øde, skulle desuden af Grund-Eieren, for: uden den aarlige Skat, svares to Rigsdaler under Navn af Erindrings-Skat.

De to Rigsdaler skulle blive en bestandig Skat paa Gaarden; men naar Grund-Eieren beviste, at den øde Jordgrund var overladt til en Huusmand, som derpaa havde bygt Huse, og virkelig som en

55

135 gift Ægtemand derudi var boende, samt gjort Begyndelse med at oprydde og dyrke Pladsen; Da skulle den tredie Aars Erindrings Skat ophøre, og af Huusmanden maatte Grund-Eieren tage i aarlig Grundleie de samme to Rigsdaler, som svartes i Skat til Kongens Kaste, hvorhos Huusmanden desuden skulle være pligtig til at arbeide for Grund-Eieren sex Dage udi ethver Aars Høste- og Pløietider, og det uden nogen anden Betaling, end Kostens Nydelse i samme sex Dage.

Herimod skulle Huusmanden, for at opmuntres til at forbedre Pladsen, have denne Rettighed: at naar han efter sin Pligt svarte de to Rigsdalers aarlige Grundleie, tillige med bemelte sex Dages Arbeide; da skulle han ei alene nyde Huusmands Pladsen i rolig Besiddelse for sin og Kone Leve-Tid, men han skulle endog have ret til at sælge Pladsen til en anden Huusmand i hans levende Live, og naar Pladsen ved Dødsfald blev ledig, skulle den stilles til Opbydelse ved offentlig Auction, og Kiøbesummen komme Huusmandens Stervboe tilgode.

Imod dette Forslag kunde indvendes, at om der end virkelig fandtes paa en Gaards Grund saadanne ødeliggende Jordgrunde, saa var saadant ikke

56

136 lettelig paa en beviislig paalidelig Maade oplyst; og førend saadanne tilforladelige Oplysninger havdes, kunde ikke med Retfærdighed paabydes Skat deraf.

Til at besvare denne Indvending er mine Tanker, at ved Paabudet kunde blive indrykket disse Vilkaar: .

At enhver Gaards-Eier, eller Beboer, skulle være pligtig, paa den næste Tingdag efter at Paa-Buddet var bekendtgjort, selv at gjøre Angivelse om de øde Pladser, som fandtes paa hans Gaards Grund, og den som selv saaledes derom gjorde Angivelse, og lod samme sin Angivelse udi Tingbogen anføre, skulle nyde Frihed for Skattens Svarelse af samme øde Grund, i tre Aar, for imidlertid at kunde gjøre Anstalt til at faae de øde Jordgrunde ved en eller flere Huusmænd bebygget og opryddet, til Brug og Nytte for sig selv og hele Riget; men efter de tre Aars Forløb, da uden Undtagelse efter Paabudet af svare Skat deraf.

Den Gaards-Eiere eller Beboer derimod, som forsømte at gjøre offentlig Angivelse, næste Tingdag efter Paabudets Bekendtgjørelse, om de paa hans Gaards Grund ødeliggende Jordgrunde, og det dog siden blev opdaget, og fuldkommen beviist, at der virkelig befandtes øde Grunde paa hans Gaards Grund; han skulle fra Paabudets Dato svare af hver øde Grund som var tilstrekkelig

57

137

til en Huusmands Plads, ei alene de paabudne to Rigsdalers aarlige Skat, og hver tredie Aars Erindrings Skat, men endog desuden tre Mark Fortielses-Skat for hvert Aar som bortgik fra Forbudets Dato og indtil Opdagelsen derom skedte. Men den fuldkomne Opdagelse, om saadanne ødeliggende Jordgrunde, og deres egentlige Beskaffenhed, og rette Dyrkelses Maade, kan dog vel ikke ventes nøiagtig oplyst, uden ved en ordentlig Landopmaaling, hvorom videre udi efterfølgende §pher.

§. 39.

Udi foregaaende §. 22. er belovet at anføre Tanker paa hvad Maade det ansees beqvemest, at kunde erholde en tilstrækkelig Mængde Salpeter virket, til beste Nytte for Riget, og da det formenes at saadant allerbest lod sig iverksætte ved en almindelig Salpeter-Skats Paabud, som blev af samme Natur som udi næstforegaaende §. 38. er anført om de ødeliggende Jordgrunde, altsaa bliver i den Anledning derom efterfølgende Tanker paa dette Sted vedføiet, saasom:

Forklaring

om

Salpeters Avling og Virkning.

Materien hvoraf Salpeter avles og fødes, befindes fast overalt paa Jorden hvor Planter kan vore,

58

138

saa at enhver Bonde og Landbruger, ved en ganske ringe Indretning og Umage kan virke Salpeter, hvilket af efterskrevne Forklaring nærmere kan indsees, saasom:

1.) Materien bestaaer af:

a) En i Luften svævende Spiritus eller brændende Saft, som fornemmelig uddunster af de i Vexter staaende Planter, og derhos vel og tildeels uddamper af Plante-Mulden.

Anmærkning: Ved nordlige og østlige Vinde, samt om Foraaret naar Planterne udspirer og tiltager i Vext, iligemaade om Efteraaret naar Planterne felder Løv eller Blade, da formerkes, at af denne Materie nedflyder af Luften største Mængde, som nedlægger sig paa og forener sig med den fremsettende eller antreffende Salpeterfødende Jord; Derimod udi sterk Frost, Heed Soelskin, samt ved sydlige og vestlige Stormvinde, nedflyder af Luften mindste Mængde af berørte Materie, og Salpeter Avlingen skeer da med mere Langsomhed.

b) En fin Muld, som erholdes af forraadnede Planter.

Anmerkning: Til denne Muld at samle, indlukker man et lidet Sted med et Skeengierde, og udi dette indlukte Sted indkaster man Ukrud, som afluges udi Kaal- eller andre Urtehauger,

59

139

iligemaade gammel ubrugelig Halm, Løv eller Blade, smaa Grene og Bark af Træer, Sauge-Spaaner, med mere deslige.

Af denne Muld tages til den Salpeterfødende Materies Blanding halvdelen. c) En almindelig Kalk, eller fin løs Kalk-Jord.

Anmerkning: Nogle Slags Leer og Sement, er ligeledes beqvem hertil at bruge; Men da Leerarterne i Almindelighed forefindes af en meget ulige og ubestemt Blanding, hvis Væsen og Egenskaber ved første Øiekast ikke lettelig kiendes; saa maatte alletider forud prøves, hvorvidt at de paa ethvert Sted faldende Leerarter skikkede sig til nyttig Indblanding udi den Salpeterfødende Materie.

Prøven kan skee paa denne Maade: Man tager fire Pund af den almindelige Salpeterfødende Materie, som er vel jevnblandet, og deler samme udi tvende lige Parter. Udi den ene Part, eller de to Pund, blandes et halvt eller et fjerdedeel Pund fin stødt tør Leer, men den anden Part bliver som den er, uden nogen Tilsetning. Derefter henses begge Parter i hver sit Trug, tæt ved siden af hinanden, udi Salpeter-Hytten, lige længe udi nogle Uger,

60

140 for at modtage den af Luften tilflydende Salpeteravlende Materie. Fremdeles: Udludes og afkaages enhver Part for sig selv; befinder man da, at den Part som var blandet med Leer indeholder mere reen Salpeter i Forhold efter Salpeter Jordens Vægt, end den anden Part hvorudi ikke var indblandet Leer; da er det en Følge, at samme Leer er nyttig til at indblende udi den Salpeterfødende Materie; og paa denne samme Maade kan man ligeledes forsøge andre Slags Materier, hvorvidt at de kunde befindes tjenlige til Salpeters Fedelse, eller tværtimod.

Af Kalk eller ved Prøver tienlig befunden Leer og Sement, tages til Indblanding udi den Salpeterfødende Materie omtrent en tredie Deel.

d) Træ-Aske, tages en Siettedeel, eller mindre, alt saaledes som man ved Prøver, i Forhold til den anden brugende Materie, finder det bekvemmest

e) Naar nestforbemelte (b. c. d.) Materier er bleven sammenblandet, befugtes de med Dyr-Urin, og røres vel omkring, saa at det bliver jevnt, men dog maadelig igiennem befugtet.

Anmerkning: 1.) Den ved Udludning tilbageblivende Salpeter-Jord, samt ved Kaagningen

61

141

overblevne Moderlud, bruges alletider paa ny igien til Indblanding udi den Salpeterfødende Materie, som meget beriger Salpeter-Avlingen.

2.) Disse (b. c. d. e.) benevnte og paa forbemelte Maade blandede Salpeterfødende Materier, indlægges udi en Salpeter-Hytte/ som indrettes paa denne Maade:

a) Paa den nordlige eller østlige Side af et Huus, opreises til Salpeter-Hytte et lidet Udskud eller en Svale, som forsynes med et Halmeller Bord-Tag, som kan udeholde Regnvand. Gulvet derudi lægges med Stene eller Bræder, saa høit at intet Vand derpaa indløber. Hytten indlukkes neden omkring med et Steengierde $\frac{3}{4}$ Alen høiere end Gulvet, deroven for paa de tvende Sider indhegnes det alene med Lægter, eller flettede Grene, saaledes at Luften kan have Træk derigiennem, men Sviin eller andre Creature ikke komme der ind. Anmerkning: Naar Salper-Hytten staaer paa den nordlige Side af et Huus, da er det got at den vestlige Side er forsynet med Luger, som kan tillukkes naar det blæser sterk Vesten Vind, men være aaben naar det blæser nordlige eller østlige Vinde; Staaer Salpeter-Hytten derimod paa den østlige. Side af et Huus, da

62

142

maatte saadanne Luger have paa den sydlige Side, saa at de kunde tillukkes i stærk Soelskin, og naar det blæser sydlige Vinde; thi stærk Soelskin, saavelsom Synden og Vesten Vinde hindrer Salpeter Avlingen; men naar Vinden er paa den nordlige eller østlige Kant, da er det got at Vinden eller Luften kan stryge tvertigennem Salpeter-Hytten, over den derudi indlagde Salpeter fødende Materie.

b) Paa Gulvet udi denne Salpeter-Hytte, udbredes den Salpeter fødende Materie i højeste $\frac{1}{2}$ Alen tyk, og i Midten bliver et tomt Rum, til en smal Gang at gaae paa.

Anmerkning: Naar det sees at Materien er bleven tør, saa befugtes den med Dyre-Urin, og omrøres. Jo mere løs og hulled Jorden kan ligge, jo bedre gaaer Salpeter Avlingen for sig. Dog skal den ikke oftere omrøres eller befugtes, en to til tre gange i sex til otte Uger, efter hvilken Tids Forløb, man kan begynde Udludningen.

3.) Udludningen skeer paa denne Maade: Man tager et Kar, hvorudi kan rummes sex Skiepper, derudi indlægges to Skiepper Salpeter Jord, samt $\frac{1}{8}$ Skieppe Kalk (ulædsket Kalk er best, naar den haves ved Haanden) $\frac{1}{8}$ Skieppe Træaske. Derefter fyldes Karret med saa-

63

143

gendes Vand og omrøres med en Træstok, hvilken Omrøring igientages nogle Gange udi 24. Timer. Efter denne Tids Forløb afflaaer eller aftapper man Salpeter Luden, og sier den igiennem en Linnets Sæk, hvilken Igiennemsining skeer tvende gange, for al erholde desto klarere Lud.

4.) Salpeter Kaagningen ffeer paa denne Made.

a) Den næstbemelte erholte klare Salpeter Lud kaages langsam udi en Kiedel, indtil man seer at en Draabe som deraf dryppes paa en kold Tintallerken styrkner, da Kiedlen tages fra Ilden og hensettes paa et kolt Sted udi 24. Timer, efter hvilken Tids Forløb, man (fra de i Kiedlen styrknede Salpeter Kristaller, der ere af Skikkelse som smaa sexkantede Piller) afhelder den tilbageværende flydende Materie, som kaldes Moderlud, hvilken fortyndes med dobbelt faa meget kaagendes Vand, og afkaages igien paa samme Maade som forbemelt, hvilket undertiden til Nytte kan igientages to til tre Gange. Den omsider tilbageblivende Moderlud, bruges paa forommelte Maade til dermed at befugte den Salpeter fødende Materie.

64

144 b) De erholdende Salpeter Kristaller kan man, medens de endnu ere vaade, hastig affylle udi reent koldt Vand; hvilket Vand kan bruges til den omkaagende Moderluds Opspædning. c) Efter at Salpeteren er afskylt, bliver den langsam tørket paa et reent Sted, hvor ingen Støv falder.

Anmerkning: Det bliver i Almindelighed at iagttage: at ingen Slags Leerkar maa bruges enten ved Udludningen eller Kaagningen; thi om Leerkar end er nok saa vel glaseret, saa trækker de dog Salpeteren ind udi sig.

Kar og Kiedel som bruges til Udludning og Kaagning, maa være reen, især for Tælle og Fik.

§. 40:

Af forestaaende Forklaring erfares, at Salpeter meget let paa forommelte Maade kan virkes af enhver Landbruger; og naar Salpeter i nogen Mængde skal blive virket, maa det nødvendig skee ved Almuen i Almindelighed; thi enkelte store Salpeterverker paa et Sted, kan aldrig tænkes muelig at blive dreven med Fordeel, formedelst at det da ville falde for vanskelig og bekostelig at tilsammenfanke den Salpeterfødende Materie; hvorhos den i Luften svævende Salpeter avlende Materie ikke kunde ventes bestandig at tilflyde udi saadan Mængde, som udfordredes til at befrugte en stor Mængde,

65

145

paa et Sted liggende Salpeterfødende Materie; det blev og vanskelig at inddele Arbeidet ved et Salpeter Værk saaledes, at Folkene bestandig udi den rette Sirkelgang kunde blive givet Arbeide til at forrette, efterdi Salpeter Avlingen efter Vejrligets og Vindens Beskaffenhed skeer mere og mindre hastig.

Dog burde til Salpeter Virkning være Indretning ved ethvert Berg- og Krudt-Verk, for nyttig at anvende de der faldende Hjelpemidler til Salpeter Avlen.

§. 41.

Men, ligesom foran §. 38. er meldet om de ødeliggende Jordgrunde, saa vil det og blive en evig Umuelighed, enten ved Belønninger, ved Opmuntringer af Løfter om Benaadninger, eller andre deslige Midler, at formaae Bønder og Landbrugere, til at paatage sig Salpeters Virkning; hvorimod en Salpeter Skats Paabud sikkerlig paa en Tid af 10. Aar ville bringe Salpeter Avlingen i det Danske Rige til den Fuldkommenhed, at man derved erholdte baade den til Landets egen Brug fornødne Salpeter, ja endog naar man ville tragte derefter, til Overflødighed og Forhandling paa Udenrigske Steder; Endskiønt dette sidste maatte man ikke tænke paa anvende den virkende Salpeter til, i det mindste ikke førend man virkelig havde

66

146 saa stor Overflødighed, at samme ikke til bedre Brug i eget Land var at anvende.

Hvormeget ville ikke en tilstrækkelig Mængde Salpeters Virkning og Erholdelse i eget Land befordre Bergværkernes Opkomst paa mange Steder i det Danske Rige; Dette kunde blive et stort Befordringsmiddel, til at optage og anlægge nyttige Berggruber baade i Grønland, Island og Ferrøerne, ja vel og i Jylland og flere Steder, som nu mindst tænkes paa, foruden de Steder hvor allerede er begyndt med Bergværker, eller med Vished vides, at mtin kan anlægge Bergværker til Nytte baade i Norge, og paa Bornholm; thi herved ville den til Bergværkernes ødelæggelse nu daglig truende Farlighed, med krudets høie Priis, blive standset. Man kunde da vente at erholde i 100. Pund Krud for 8. til 10. Rigsdaler, i Steden for at Bergs Krudets Priis siden Aaret 1756. i Norge har været forhøjet fra 14. til 38. Rigsdaler for hundrede Pund, og hvad Stød er ikke saadan Forhøjelse i krudets Priis for Berg, værkerne. Et Bergværk fom i et Aar bruger Krud for 10000. Rigsdaler, naar hundrede Pund koster 14. Rigsdaler, paaføres jo i et Aar naar hundrede Pund koster 38. Rigsdaler, alene, ved denne ene Post 171426 6/7 Rigsdalers Forhøjelse Udgift; og denne Forhøjelse for et Aar i et Bergværks Udgift,

67

147

er je i Stand til ganske at ødelægge et Bergværk, og sætte Værkets Eiere i Armod.

Hvormeget ville ikke Salpeter Avlen nedsætte Prisen paa Sked- og Konge-Vand, til Guld og Sølv Skedningens Befordring, hvorved man ville finde Leilighed til at samle det Guld, som ellers bliver solgt for ligesaa ringe Priis som Sølv eller Kaaber , hvorudi det er indblandet, med mere deslige.

Herved kunde man faae Midler i Hænder, som ville gjøre det muelig at bane gode veie over de ujevne Field-Klipper, til at befordre Vahres beqvemme Førsel fra et til andet Sted, og hvor meget kunde ikke dette befordre baade Landvæsenets, Bergværkers, og en nyttig Handels Opkomst og Floer.

Herved kunde man med taalelig Bekostning søndersprænge de store Stene, som ligger til Hinder udi Sæde-Agre og Engemarker; hvilke i Støkkersprængte Stene, i steden for at de nu ligger til Hinder og Skade uden Nytte, da kunde samme blive brugte til stor Nytte, deels til Steengierder paa Marken, deels til Steenbroer, Vandrender, og Landeveienes Istandsættelse, og deels til Huses Opmuring , med mere.

Ubenævnt Salpeters Nytte i paakommende Tilfælde af Krig, til Landets Forsvar; endskiønt de dertil fornødne Midler maa man ønske, at

68

de alene beholder Sted udi Forvar-Huse, uden to genfinde ar finde Aarfag til deres virkelige Brug.

5, 42.

Muligheden at man i eget Land kunde virke en tilstrækkelig Mængde Salpeter; firavelsom den i faa Fald Riget deraf tilflydende store Fordeel, er vel' altsaa unegtelig; og paa denne Grund vil jeg kortelig anføre mine Tanker om Maaden til Salpeter-Skatters Paabud, saasom:

1.) Maatte ved Trykken bekiendtgøres, og enhver Landbruger i Riget fra den største til den mindste tilstilles: en Gienpart af en tydelig Beskrivelse og Forklaring om Salpeters rette Virknings» maade, i alle Dele.

2.) Dernæst maatte paabydes: ar alle Landbrugere, som var i Besiddelse af Agerbrug og Fæavl, og saaledes vare Beboere enten paa en Huus: mands Plads, en Bondegaard, en Præstegaard, en Herregaard eller andre Slags Avlsgaarde, de alle fra den mindste til den største, skulle tilforpligtet være efter fem Aars Forlob fra Paabudets Dag at regne, da at levere udi Skat til Rigets almindelige Brug og Nytte aarlig et Pund Salpeter for hver Tønde Hartkorn som den brugende Jord vr at sat i Skattejkyld, at regne efter Skatteskylds ten i Danmark, og i lige Forhold dertil efter teskylds Taxterne i Norge og Fyrstendømmene.

69

149

De som herfra med Billighed kunde undtages formenes alene at maatte være Beboerne i Finmarken, og paa de Fieldgaarde i Norge, som ligger faa høit til Fields, at Skove eller Træer der ikke kan vore; hvorvidt at Salpeter-Avlingen paa Ferroerne, i Island eller Grønland lod sig Jværksette, maatte forsi ved Undersogninger opdages.

Den i Skat crholdende Salpeter kunde omdelende leveres til Krudtværkerne, og Apotekerne for en ester Omstændighederne aarlig foresat billig Tart, hvorefter Pengene tages til Indtægt udi de Kongelige Kasser.

Ved Paabudet maatte sættes nøie og gode Regler til en lige retfærdig Omgang i alle Maader; iligemaade til ar forekomme Bedrageris med ureen Salpeters Levering, som fornemmelig kunde skee ved Indblanding med almindelig Salt; Men saadan tiendes lektelig paa Kristallerne; thi naar derudi er indblandet Salt befindes samme mere hullede og ikke af faa ordentlig sexkanter Pillesormed Skikkelse.

Den brugende Kalk maa ikke være kæd^et med Saltvand, hvilket desuden overalt burde være forbuden ved al den Kalk som bruges til Bygninger; thi den holder sig stedse fugtig, og falder ud af, burene.

70

150

Salpeter-Skatten maatte ikke med Penge eller paa nogen anden Maade end med Salpeter betales; thi Herved blev det rette Øiemerke opnaaet til Salpeter-Avlingens tilstrækkelige Forfremmelse, efterdi at de som først begynder at foretage sig Salpeter-Virkningen nødvendig maa virke større Mængde end de betaler i Skat; De da som efterlader at virke selv Salpeter, blive nødsagede at kiøbe den Salpeter, som de skal betale i Skat, af deres Naboer som virker Salpeter, og herved finder de flittige, og til Salpetervirkning villige Indvaanere Leilighed til at høste Frugt og Nytte af deres Vindskibelighed, naar de til en Gevinst fordeelagtig og magelig kunde sælge deres Overskud, som de aarlig virkede mere end de selv skulle betale i Skat.

I hvor ringe end dette Forslag ved første Øiekast maatte synes at være af Betydenhed; faa dog naar samme paa en ret fuldkommen Maade blev iværksat, og man derhos betiente sig af den avlende Salpeter til det beste muelige Brug; Da ville dette Forslags Iværksettelses Følger upaatvivlelig blive et Middel som mueligviis udi 50. Aar kunde indbringe i det Danske Rige en Værdie af mange Millioner Danske Rigsdalere, foruden et stort Antals Forøgelse udi Rigets nyttige Folkemængde.

71

151

Af denne samme Natur som næstforbemelte kunde mange flere fordeelagtige og nyttige Skatters Paabud være at foreslaae, og hvorom i de følgende Hefter skal blive anført Tanker; Men da jeg egentlig har foresat mig i dette Hefte at ytre mine Tanker i Anledning af Linnæi Tankers Hoved-Indhold, til nyttig Anvendelse i det Danske Rige; saa vil jeg igien begive mig til dette mit Forsæts Fuldbyrdelse.

§. 44.

Fra den 5te til den i 5. af Linnæi Meninger forefalder intet andet end det, som uden Tillæg oplyser sig selv, at kunde tiene til nyttig Anvendelse i det Danske Rige; Men udi den 15. Mening fremføres nogle Tanker og Exempler angaaende et Lands eller Riges Handel med andre Lande og Riger, saasom:

Først fremsættes denne uimodsigelige kloge og rigtige Tanke: at Gud har begavet ethvert Land med sine egne besynderlige Fordele, saa at hvad er Land savner, kan erholdes fra et andet; hvilket en klog Indvaaner Eier og Huusholder veed saaledes at anvende til sin Nytte, at han og ingen anden derved maa vinde, nemlig: De Fordele som ham mangler.

72

152 Men hernæst bliver i Anledning deraf fremført trede Exempler, nemlig:

1.) At Hollænderne med nogle tusinde Rigsdaler har forblindet de smaa Konger i Ostindien til at udrydde af deres Lande alle Neglike-Træer, alene i Afsigt til Gevinst, for at en saa ædel Speferie, hvilke Hollænderne tilligemed Muskater og Kaneel beholder for sig selv i Ostindien, ikke skulle geraade i Affalds Priis.

2.) At Arabiens Lykke ved Kaffe-Handelen, var formindsket ved Kaffe-Sædens Udsnigelfe derfra til Forplantning i Ostindien.

3.) At Engelændernes Begierlighed til at bortføre hematopilon fra de Spanske Lande i America, blev Hoved - Grunden til en Krig imellem disse Riger.

Hvilke trede Exemplers Indhold, enhver især tildeels synes at stride imod de almindelige Menneskelige Pligter; thi et heelt Lands, eller et Riges Indvaanere bør elske et andet Lands og Riges Indvaanere i lige Grad, som ethvert Menneske er pligtig at elske sin Næste.

Det kan vel ikke ansees for andet end en ubillig Egennyttighed, naar man vil søge sin Gevinst ved saadanne Midler som indskrænker Menneskets Almindelige Nytte.

73

153

Naar Gud naturligviis lader vore et Slags Planter udi nogle Lande i saa tilstrækkelig Mængde, at sammes Frugt til Land-Eiernes Fordeel, imod en taalelig Priis, eller Verdies Betaling, kunde sælges og overlades ved omdelende Forhandling til Nytte for alle de øvrige Indbyggere paa Jorden; og derimod et eneste Lands Indvaanere enten ved List eller Magt, ødelægger den største Deel af saadanne Planter, alene for at Mangelen paa disse Planters Frugt skulle forhøie Verdien til en stor Gevinst paa en liden Mængde; da er saadan Omgang vel alene at henregne til en ubillig Egennyttighed, saa at det sikker vil omsider vederfares dem som øver saadanne Gierninger imod det menneskelig Kiøn, ligesom det gaaer med Synden i Almindelighed, som omsider til Sold alene erholder Straf og Død.

Hollændernes en Tid lang havde Gevinst ved de bemelte Neglike-Træers Udrydning, er nu vel allerede paa Veien til at indskrænkes, og mueligen til ganske at blive ophævet ved den Handel, efterdi Neglike-Træers Forplantning dog nu omsider uden for deres Landstrækninger er bleven muelige at iverksætte, uagtet deres Forbud, at denne Sæd fra deres Lande under Livs Straf ei maatte udføres.

74

154

Det er ingen forsigtig Huusholding udi et Land eller Rige, at man alene vil anvende al sin Omhyggelighed Flid og Arbeide paa at virke nogle faae Ting, eller paa at forplante et eneste Slags Træe, hvis Frugt, formedelst Menneskets Skrøbelighed til at antage nye Moder, for en Tid til Brug iblant Mennesker er bleven meget begierlig, uagtet at saadan Frugts Brug i sig selv ikke er fornøden, eller til nogen almindelig Nytte.

Det Land som begaaer en saadan Uforsigtighed, maa vente sig det samme som Arabien er hændet, med deres Kaffe-Handel, nemlig: at saadan Lykke snarlig kan omvende sig til Mangler, endog udi Landets egne naturlige Fordele.

Europeernes Øine bliver dog vel engang oplukt, til enten at indskrænke det overflødige Brug af Thee og Porcelain, hvorføre det Europeiske Sølv opofres til Kineserne; eller og at Europeerne lærer selv at plante Thee, og at virke Porcelain; hvortil udi de Europeiske Lande er ligesaa god Evne som i Kina.

Jeg vil ikke tale om saa egennyttige Handlinger, som naturligviis maa opvække Krig imellem Lande og Riger, hvad enten det bestaaer udi, ved List eller Magt at berøve andre sine naturligvis: eiendommelig tilhørende Fordele; eller det bestaaer

75

155

udi Modtvillighed til at opfylde de almindelige Pligter, som paaligger Mennesket efter Naturens Lov at vise imod hinanden; thi til saadanne Exemplers Efterfølgelse, vil vel alle kloge Folk finde Afskye.

§. 45.

Et Riges retfærdige gode og til Bestandighed fordeelagtige Handel, vil vel derimod bestaae udi at bruge Landenes naturlige Fordele paa en med den rette Menneske-Kierlighed overeenstemmende Maade, saa at man søger fin Fordeel alene i de Veie, hvor det kan skee, uden nogen andens Skade eller ubillige Fornærmelse.

Af hvilke Fordeels-Veie i der Danske Rige, disse ere vel de- vigtigste:

1.) At man af Steenriget, Planteriget og Dyreriget, samler, dyrker, opklækker og virker alle de Ting som paa ethvert Sted udi Riget naturligviis til Fordel kan være at forefinde, villig voxer, trivelig opklækkes og beqvemmelig til beste Nytte kan virkes og dannes; og deriblant fornemmelig de Slags Ting, som ere høistnødvendig, og i Almindelighed behøves til Rigets Indvaaneres egen sundeste kraftefulde Spise og Lægemedler, iligemaade beqvemteste Klæder, gode Huse og Ildbrændsel. Med hvilke Ting og Vahre man først søger at indrette en god omdelende Indenlands Handel, saaledes, at hvad paa et Sted i det Danske

76

156 Rige, i Særdeleshed efter den naturlige Beskaffenhed, fordeelagtigst til Overflødighed, mere end samme Steds Indvaanere til eget Brug behøver, kunde tilveiebringes, at da dette Overskud henføres til de indenrigske Steder, som paa deslige Ting haver Mangel, saasom:

Fra de Steder i Danmark hvor Kornvahre avles i saadan Mængde, at Udførsel deraf kan skee, henføres samme Kornvahre til de Steder i Norge, hvor derpaa er Mangel; men derimod igjen kan forsyne de Danske Steder med tilbageførende Jern, Kaaber, Salt, Bygnings-Tømmer, Tiere, Fiske-Vahre og deslige Ting.

2.) Naar alle de indenrigske Steder paa forberørte Maade havde ombyttet og omdeelt deres Fordele i alle Grene med hinanden; da maatte man først tænke, paa at foretage udenrigs Handel, med de paa ethvert Sted i Overskud havende Landets Ting og Vahre, saaledes, at man med beste Overlæg og Forsigtighed i Forveien undersøgte, paa hvilke udenrigs Steder der fandtes Mangel paa de Vahre man i det Danske Riges Lande og Steder haver i Overskud; derhos tillige efter Undersøgninger betragte, Hvilke Udenrigs Vahre man behøvede, og fra hvilke Steder samme beqvemmeligst kunde være at erholde til det Danske Riges Indvaaneres almindelige og beste Nytte, samt Rigers egen Skibsfarts fordeelagtigste

77

157

Gang. Til denne udenrigs Handel har Danmarks Udførsels-Vahre hidindtil fornemmelig bes staaet udi Kornvahre og Slagteqvæg ; og disse Vahre blev endda bedre at anvende til inden- end udenrigs Handel; men derimod kan Norge til udenrigs Handel i Særdeleshed fremskaske de vigtigste Ting, saasom:

a) Af Steenriget: Guld og Sølv til Penge, samt til zirlige og kunstig forarbejdede Ting. Kaaber og Jern til allehaande fine og grove Ting, at regne fra Knappenaale og Syenaale, til Kanoner, Klokker og Skibs-Ankere. Marmor og allehaande Stene, samt Kalk til Bygninger, Magnetstene, ja vel og endeel rare Stene, sløbne til adskillige Slags Zirater. Glas at regne fra de ringeste Boutellier til det kostbare Speile- og Bræn-Glas. Steentøi, fiint og grovt. Salt (i det mindste til det Danske Riges egen Fornødenhed.) Foruden mange andre Slags Ting, som endnu ligger skiult, udi de uaabnede, og uopsøgte Norske Steenriges Nære-Kilder.

b) Af Plante Riget: Træevahre til brugelige Ting forarbejdede; men raae Træevahre af Bielker eller anden smaae Last, og almindelige Bord burde ikke i nogen stor Mængde fra Norge til Udenrigssteder henføres, efterdi samme mere end tidobbelt nyttigere kunde bruges i Landet til Bergværker

78

158

og deslige. Læge-Urter og Rødder saavelsom Multe- og Tylte-Bær, med mere deslige, som i Norge hidindtil for det meste bliver beroende paa det Sted de voxer, enten til Forraadnelse, eller og tildeels Bærrene opspises af vilde Fugle? saadant, skiønt ikkun anseet for smaae Ting, kunde paa den rette Maade virket og tillavet, blive til større Nytte, end Folk i Almindelighed nu forestiller sig.

c) Af Dyre-Riget: Havfisk, mange Slags, og i Særdeleshed stor Mængde af Lax, Torsk, Sild, Makreel og Hummer. Iligemaade en stor Mængde Skind af vilde og tamme Dyr, med mere deslige.

Dog er herhos at merke, at de Udførsels-Vahre som indtil denne Tid har forefaldet i Norge, kan neppe regnes som en Deel, imod ti Dele i Forhold til det som efter Norges naturlige Beskaffenhed kunde være muelig at tilveiebringe.

Thi liden Mængde samles af de raae Vahre, som Norges naturlige Evne i alle tre Naturens Riger frembyder; og endnu langt mindre bruges eller virkes de samlede Vahre til det rette Brug eller beste Nytte.

Metallerne og Trævahrene udføres af Riget baade raae, og for den største Deel med fremmede Skibe, ved den ubeqvemmeste Handelsmaade,

79

159 efter udenrigske Kiøbmænds Willie og Styrelse, til deres egennyttige Gevinstes Befordring; Ja det er ufoernøden at nevne noget Exempel i Særdeleshed i Henseende til Bergvæsenet og Skovbrug i Norge; thi begge disse Poster behandles saa unaturlig og forvirret, saa at alt hvad man derom kan sige, er alene dette: At den nærværende Brugsmaade er fuldkommen ond og skadelig, og behøver i sit hele Væsen at forandres til del som er tvertimod.

Fiskebruget i Norge behandles paa de fleste Steder ligesaa forkeert. Fiskerierne drives paa den uordentligste og ubesindigste Maade.

Med Fiskenes Tilvirkning er en ligesaa ond Omgangsmaade. Fiskehandelen styres fast alene af Fremmede, til liden Nytte for dem, men næsten til slet ingen Nytte for Landets egne Indvaanere.

Herpaa kunde jeg anføre tusinde sande og virkelige Exempler; men til en Prøve vil jeg paa dette Sted alene melde nogle faae Ord, om det betydelige Vaar-Silds fiskerie Nordenfields, og især i Bergens Stift i Norge.

§. 46.

Til at pleie det betydelige Vaar-Silds- og andre Slags Fiskerier, er i Bergens Stift ingen bestemte, eller ordentlig indrettede almindelige

80

160

Fiske-Leier eller Steder; thi vel findes nogle enkelte saa kaldede Fissevær, som af en eller anden Kiøbmand eies til eget Brug; men disse ere hverken tilstrækkelige til nogen almindelig Nytte, og bliver ei heller brugt i dette Øiemerke, deels paa Eiernes Side, som i Steden for at befordre, ofte hindrer den almindelige Nytte; deels paa Almuens, især de Bergenske Jægteføreres Side, som i Steden for at betiene, sig af disse Fiskevær til almindelig Nytte, søger de end og med egen Skade, at hindre Eierne paa saadanne Fiskevær i deres billige og nyttige Brug, saafom: Ved Avinds Bud, at opjage Prisen paa Sildene saa høit, saa at de som eier Fiskeværerne, ingen Sild kan faae til kiøbs for taalelig Priis; da derimod Jægteførerne med deres Avinds Handel, dog ikke udretter andet end at ødelægge alt for alle; thi naar en saadan Bergens Jægtefører, enten ved Skudesnæs, eller andre 8. 10. til 12. Mile fra Bergen bortliggende Fiskevær, har tilforhandlet sig en Jægteladning Sild, da er ofte de første indladede Sild bedervet, førend de sidste erholdes, og endnu mere bliver alle tilsammen paa Veien, naar Modvind indtreffer, reent uduelige.

Men i hvor uduelige end og saadanne Sild besindes at være ved Ankomsten til Bergen, saa bliver dog gjerne derpaa tillige bekostet Arbeids-Løn,

81

161 Salt og Tønder til deres Virkning, ja det voves end og at udskibe saadanne bedervede Sild baade til uden- og indenrigs Steder, uagtet at Udfaldet dermed dog omsider ikke kan blive anderledes, end til en yderlig Skam og Skade, saaledes at det hele ei alene bliver bortkastet, men Vedkommende bliver end og belagt med Straffpenges Betaling. .

Herpaa kunde anføres mange Exempler, ja den Bergenske Sildevirkning maa tiene til Spotte-Ordsprog paa udenrigske Steder, ligesom dette og ikke er ubekient indenrigs, hvorom jeg alene her vil anføre den seneste mig bekiendte Tildragelse her i Kiøbenhavn sidst i afvigte Aar, i samme Begivenhed, nemlig:

Af Skipper Ole Walles fra Bergen indførte Ladning Sild, er bleven solgt til Kiøbmand Niels Nielsen Hvid her i Staden 166. Tønder Sild, Læsten for Fem Rigsdaler, men deraf er siden ved Undersøgning befunden 149. Tønder af saadan Beskaffenhed, at samme efter Foranstaltning er bleven henkastet udi Natmandens Kule.

Da nu dette ikke er nogen enkelt Hændelse, men noget ganske sædvanligt og almindeligt ved den Bergenske Silde-Virknings Maade, saa kan man af dette noksom see den ynkværdige Behandling, og de store Mangler som hersker i dette Brug, saavel

82

162

som i alle andre; og at man i Steden for at betiene sig af Landets naturlige Evne, store Fordele og Herligheder, til Rigets almindelige Nytte; saa i dets Sted betiener man sig deraf alene paa de Maader som er tvertimod; Thi dette forberørte Exempel udviser jo at være spildt i det Hele:

1.) Sildene (hvilke Gud, som en besynderlig Naade-Gave, lader opgaae fra de langt bortliggende dybe Havgrunde, ind til de Norste Havbreder og Fiorder, for der at skulle modtages af Indvaanerne til deres egen Fordeel og Rigets Nytte.)

2.) Fiskefolkernes Arbeide, og Omkostningerne paa Sildegarnene, med mere, som er forfærdiget af Hamp, købt paa udenrigske Steder; men kunde dog meget vel avles i Norge.

3. Jægteferernes Arbeide og Jægternes unyttige Brug, i den Tid Reisen har varet, til at hente Sildene fra Fiskestæderne og føre dem til Bergen.

4.) Arbeidslønnen, for Sildenes Ga hing og Saltning.

5.) Det for Norsk Sølv indkøbte Franske og Spanske Salts unyttige Forøvelse.

6.) Træet til og Bødker - Arbeidet paa Tønderne, som er brugt til samme Sild. Og endelig

83

163 7.) Skibsfragten og øvrige Omkostninger for Førselen fra Bergen, Baade over Havet, og videre hen til de Steders Natmands Kuler, hvor Sildene omsider nyder deres Begravelses Sted.

Disse syv Slags Tab for Riget, paa forberørte 149. Tønder Sild, kan ikke beregnes til ringere Beløb end i det allermindste fire Rigsdaler for hver Tønde, som da paa dette lidet Antal udgjør 596. Rigsdaler.

Men dette Tab vil dog vel ikke nær forholde sig som en Deel, imod hundrede Dele af der som aarlig tabes ved den nærværende brugelige Omgangs Maade, baade med Sildefiskeriet, Sildevirkningen og Sildehandelen, beregnet efter den naturlige Evne og i Forhold til den Fordeel som Bergens Stift, ved Vaar-Silds Fiskeriet mueligviis aarlig, det ene Aar imod der andet regnet, kunde tilflyde, til Indvaanernes Gavn og Rigets Nytte.

§. 47.

Spørges: Men hvad kan bog vel være Aarssag til saa forvirrede skadelige Behandlingsmaader, fast i alle dele, i alle Rigets Næringsveje?

Da kan man med Sikkerhed besvare dette Spørgsmaal med disse Ords sande Indhold, nemlig:

At Aarsagen er alene en paa Vankundigheds Grund opbygget, og i almindelig Mode kommen blind Begierlighed, til den Slags

84

164

Egennytte, at man alene vil søge sin Gevinst ved andres Skade, hvorved man blot beforder sin egen, sin Næstes, og Rigets almindelige Skade.

Spørges videre: Men hvad Raad kan dog være at udtænke til at omstøde denne paa Vankundigheds Grund saa høistskadelig opførte og hvilende onde Modens Bygning?

Da er det ikke vanskelig at udfinde det rette Raad, til at anvise det rette Middel, som kunde udrette denne Gierning; thi sand Kundskab maa jo naturligviis og nødvendig fordrive og reent ophæve Vankundighed, og naar Grunden forsvinder som Dug for Soel, saa er jo allerede den beduggede vaade Bygning omveltet og bortjaget fra sit Opholds-Sted.

§ . 48. Med forestaaende Tanker, ere den kloge Linnæi Tanker ganske overensstemmende, som kan sees af det udi hans Beflutning eller 32te Mening tilføiede Ønske: At Videnskaberne om Bergvæsenet, Plantevæsenet og Dyrevæsenet, dog engang, tilligemed de andre nyttige Videnskaber, maatte blive anseet

fornødne til at læres paa den høie Skole, saa at enhver Magister eller Student maatte rettelig forstaae Natur-Kundskab og Natur-Lære; hvorved da allerede var lagt Grund til alle Huusholdninger; Men før ikke.

85

165 Hvorefter Linnæus paa samme Sted videre tilføier denne Forklaring: At Studentere beskikkes til Præster overalt i Riget; og at Præsternes til Indvaanerne givende Exempler og Underviisninger vil blive det beqvemteste og beste muelige Middel til at forandre en almindelig herskende Vandkundighed, til det som er tvertimod, ved at iverksette en klog Vinskibelighed.

§. 49.

Disse næstforberørte Linnæi Tanker viser saadan naturlig Lys og Klarhed, saa at det nødvendig maa skinne enhver seende i Øinene, hvilken besynderlig stor Fordeel, disse Tankers Indholds Iverksettelse, nødvendig maatte udgyde over det Rige som rettelig gjorde sig disse Fordele til Nytte, ved en god, fuldkommen, alvorlig og bestandig Udøvelse. §. 50.

Til næstbemelte Indretnings rette bestandige Udøvelses Maade, i alle sine behørigre Grene, vil behøves en foregaaende god Veis Banelse, ei alene ved at have fuldkomne beqvemme vise Lærere paa den høie Skole, som havde egne Erfaringer, og de rette sande Kundskaber, baade i Henseende til Videnskaberne i sig selv, og i Henseende til Rigers egne Lande og Stæders naturlige Beskaffenheder, til Grund og Veiledelser, udi de Lærdomme, som de skulle forplante til Rigets almindelige Nytte;

86

166 men herforuden behøvtes ligesaa vel oplyste og kloge Mænd udi alle de Kongelige Kollegier og Embeder, saavel som paa Retternes Domstole; thi naar de tvende Stats Mordere, Vankundighed og Egennyttighed, finder mindste medholdelig Beskiærmelse eller Tilflugt, paa nogen af disse Steder, eller hos nogen i Riget, som af Kongen er betroet det allermindste af Regjeringens Forretninger, da udbreder disse tvende skadelige Statsmordere eller Ukruds Planter, strax saaledes sine Rødder, saa at den sande Kundskab, Klogskab, tilligemed Rigets almindelige Velfæert og Nytte, maa lide en undertrykkende Qvælelse, hvilken som en brændende Skade-Ild udi en Stad, udvider sig til alle Sider og fortærer Stadens Bygninger, og Stadens Indbygges Eiendele.

§. 51.

Nogle kunde herudi vel strax være færdige med Frembydelse af dette Modens Raad: at man uden nogen Ophold kunde begynde Iverksettelsen, med at forskrive erfarne Lærere udi Huusholdings-Kunsten, fra udenrigs Steder, hvor den rette Huusholdingsmaade allerede var bragt til den høieste Spidse; men den kloge Linnæus formener, at der er intet Rige paa Jorden, som endnu har ført sig Fordelene af den gode Huusholdings Lærdom til Nytte; omendskiønt at Romerne ved vor Frelseres

87

167 Fødsels Tid havde begyndt, bedre end nu, at antage sig Landvæsenets Opkomst.

Følgelig: Ligesaa stor Mangel som ethvert Rige paa sin Maade nu for Tiden haver udi Huusholdings: Anvendelse, til den rette Huusholdings Førelse; saa vanskelig kunde det vel og blive, at forefinde paa udenrigske Steder beqvemme og kloge Huusholdings Lærere, hvilke strax stod færdige ved første Vink at forlade deres Fædreneland, for at træde i et fremmet ubekendt Riges Tieneste.

En af de fornemmeste Grundpiller til Huusholdings-Kunsten er upaatvivlelig en nøie Kundskab om Rigets egne Landes og Stæders Nærekiilders naturlige Beskaffenhed; og hvorvidt kan vel en tydelig Kundskab herom strække sig, for en langt frakommende udenrigs Mand, som aldrig har seet nogen af de Danske Riges Lande eller Stæder, og endnu mindre selv der anstilt Undersøgninger over eller under Jorden eller erhvervet sig paalidelig Erfarenhed ved øvelser, af mange gange igientagne Prøvelser.

§ . 52.

Om næstbemelte Modens Maade, at forskrive udenrigs Folk til Huusholdings Læremestere i det Danske Rige, kan man sikkerlig give samme Spaadom, som en klog udenrigs Herre meget

88

168 Velmeent imod det Danske Rige, ved det første Norske General- Forst-Amts Opretning forud

, nemlig: At naar man i Norge paa et Tid ville oprette et Forst- Amt, ved at forskrive Udenlands Folk til samme Indretning og styrelse, da blev saadant alene en Indretning til de Norske Skoves destohastigere ødelæggelse. Men naar man derimod ville lade saadan Indretning paa en naturlig Maade opvoxe i Landet,

ved at lade oplære og øve ved virkelige Gierninger en halv snees af Landets egne unge Børn, udi de til Skovvæsenet Henhørende rette Videnskaber, og Behandlingsmaader, og derefter lod samme Læringer bese fremmede Landes Indretninger, og siden betroede dem hver især en Skov Egn, hvor de kunde anvende og bringe deres erhvervede Videnskaber i Udøvelse, imod en Belønning, som var i et billig og lige Forhold til den aarlige Forbædring og Nytte, som de med sande Beviser kunde gotgiøre virkelig at have tilvejebragt, og naar da derhos fremdeles, af enhver ved Underviselse blev opdraget nye Læringer; saa kunde man sikker af saadan Indretning vente sig god Nytte, efter en snees Aars Forløb, og det i Besynderlighed naar de som udviste de beste Prøver, af den største tilveiebringende Nytte, tillige bleve opmuntrede med Æres Tegn og Forfremmelse til vigtigere Embeder.

89

169

Men i Steden for at begynde det Norske Ge neral-Forst-Amts Indretning paa Denne sidstbenævnte naturlige Maade , foretog man sammes Iverksættelse paa den førstbenævnte Modens Maade.

Udfaldet af denne Indretning er bleven fuldkommen efter Moden, og har i Gierningen virkelig opfyldt forommelte Spaadom; saa at ved Erfaringen deraf, er samme General Forst-Amt igien bleven ganske ophævet i Aaret 1747.

Ikke desto mindre, saa er dog nu igien, for nogle Aar siden, atter oprettet et med det forbemelte ophævede ganske lignende nye General-Forst-Amt, til en stor Udgift for den Kongelige Kasse; men dog til ligesaa liden Nytte, som det første, ja paa de fleste Steder alene til en virkelig betydelig Skade for de Norske Skove; Hvilket er høilig at bejamre, efterdi de Norske Skove paa den rette Maade brugte, var et stort Skatkammer i det Danske Rige.

§.53.

Skal nogen Indretning i det Danske Rige blive til god og bestandig Nytte, da troer jeg aldrig det skeer førend det gaaer ganske af Moden at forskrive udenrigs Folk til at styre Iværksættelserne.

90

170

Det vigtigste, som i det Danske Rige allerførst var fornøden at iverksette, til Veiledelse vg Grund for alle andre paafølgende gode Indretninger udi huusholdingsvæsenet, er unægtelig, at man fremskaffede de rette sande paalidelige Hjelpemidler, til at erholde en tydelig og tilstrækkelig Kundskab, om alle de Danske Riges Landstrækningers og Slæders rette Størrelse og væsentlige Beskaffenhed; saa at de som staaer i Kongens Tieneste ved Rigets Huusholdings Styrelse, paalidelig og sikkert ved alle Lejligheder kunde vide den rette Beskaffenhed, paa hvad Maade enhver Indvaaner burde bøies til sine Pligters Opfyldelse , saa at alle Ting i Riget kunde blive anvendt til sit naturlige og nyttigste Brug, og fornemmelig blive feiet de beste Anstalter for disse trende Poster:

a) At ethver Steds Bergarter bleve tilstrækkelig undersøgt; for at kunde paa den rette Maade, og i rette Tide, ved Samlings og Virknings Arbeide, efter enhver Bergarts Væsens Beskaffenhed, anvende samme til den rette og største Nytte.

b) At enhver Steds Jordgrund ligeledes blev tilstrækkelig undersøgt; paa det at ethvert Steds Jordgrund efter den befundne Beskaffenhed, kunde blive anvendt efter sin rette væsentlige Evne, til det nyttigste Brug, nemlig Ager-Jord, at dyrkes og besaaes med den Slags Sæd, som derudi villigt

91

171

porte. til beste Nytte. Eng-Jord til Høeavl. Skov-Jord paa ujevne og stenige Steder til Skove, og saadanne Træers Plantning, som efter enhver Grundts Beskaffenhed og Stedets Beliggenhed befindes mest fordeelagtig, baade i Henseende til Træernes hastige Vext og gode Frugt, til største Nytte.

c) At paa ethvert Sted blev opklækket de mest fordeelagtige tamme og vilde Landdyr; Iligemaade at paa ethvert Sted skede de beste Indretninger til Fiskerie, saavel udi Havet som i ferske Vande, Elver, Damme og Vandbekker.

Iblant Hielpemidlerne som behøves til Grund for disse Anstalters lykkelige Iværksættelse, vil unægtelig befindes at være: En almindelig rigtig Land-Opmaaling, og fuldstændige Land-Korters og Tegningers Forfattelse over alle Rigets Landstrækninger, og derved føiet tydelige Beskrivelser over ethvert Steds væsentlige Beskaffenhed, i alt saa paalidelig og omstændelig forfattet, saa at samme kunde tiene til en

ubedragelig Rettesnor ved alle foretagende Indretninger.

§. 54.

Den Indretning hvormed man kunde forene og forbinde de fleste nyttige Gierningers Fuldførelse paa den mindst bekostelige og meest fordeelagtige

92

172 Maade, bør upaatvivlelig foretrækkes, for mange adspredte vidtløftige Indretninger, i Hensigt til samme Gierningers foretagelse.

Naar man ved at oplære og øve unge Mennesker, udi de til Berg- og Landvæsenet, eller Huusholdings - Kunsten fornødne Videnskaber, hendelseviis kunde erholde forrettet en almindelig rigtig Land-Opmaaling, og derhos faae forfattet fuldstændige Land-Korter, Tegninger og Beskrivelser over alle Rigets Landstrækninger og Steder; da ville ved denne ene Indretning, sikkerlig tilveiebringes mange store Gierningers Fuldførelse, til allerstørste Fordeel og Nytte for det Danske Rige.

§. 55.

I Anledning af foran berørte Tanker, vil jeg herved til dette Heftes Beslutning tilføie:

93

173

Tanker

om en

Berg- og Landvæsens Skoles

Oprettelse og Indretning

udi Norge.

Inddeling.

1.) Om Hensigt og Maal til Nytte ved Indretningen. 2.) Om de almindelige Kundstabs Kilder, til Lærlingernes Kundstabs Samlelse.

3.) Om Lærlingerne.

4.) Om Forstanderen, Lærerne og Handtlangere.

5.) Om Forretningerne, og behøvende Bygninger, med videre.

6.) Om de almindelige Hielpemidler ved Kongelig Understøttelser og Benaadninger.

7.) Om de ved denne Skoles Indretning forarbeidende nyttige Ting, til Fortieneste.

8.) Om Bekostningernes ongefærlige Beløb og Indtægs-Kilder dertil.

9.) Om Huusholdingens Førelse i Særdeleshed.

10.) Om Regnstabers Afleggelse for alle de vedkommendes. Pligters Opfyldelse i Almindelighed, samt Indtægter og Udgifter i Særdeleshed.

94

174

Første Hovedstykke.

Om Hensigt og Maal til Nytte ved Indretningen.

a) Den første Hensigt maatte være: En erhvervende

almindelig Kundskab og nyttige Efterretninger om alle Slags Næremidlers Samling, Virkning og Brug, paa den retteste Maade, og til den største Nytte, for enhver Indvaaner i Særdeleshed og for hele Riget i Almindelighed.

b) Den anden Hensigt maatte være: De oplærende Personers erhvervende Kundskab og Erfarenhed, til at blive beqvenime og paalidelige gode Raadgivere, Lærere eller Embedsmænd udi Riget.

c) Den tredie Hensigt maatte være: At man Hændelseviis og efterhaanden ved denne Indretning, uden nogen videre Bekostning, kunde erholde:

1.) En fuldstændig, ordentlig og paalidelig rigtig Landopmaaling, og derefter forfattende efterrettelige Land-Korter med Maalstav, over hele Jordens Oversiade i Norge; og omsider tillige i de øvrige Lande i det Danske Rige; og det faavel i Henseende til Land- som Hav- og Vand-Grunde.

95

175

2.) En efter Muelighed fuldstændig og grundig Undersøgning, og derefter forfattende tydelige og efterrettelige Beskrivelser: om enhver Steds Bergarters Beskaffenhed, i Henseende til Berg« værks Anlæg eller andet nyttig Brug; om enhver Steds Jordarters Beskaffenhed, saaledes som de for Tiden befindes, med vedføiende Foklaringer om muelige Forbedringer ved Virknings Midler og Dyrkning, til nyttigste Brug; om Havets og Vandenes Beskaffenhed i Henseende til Salt eller andre Bergarters nyttige Samling og Virkning, eller til Fiskerie, saavel som til Vandfald og Brug ved Bergværker og andre nyttige Indretninger; iligemaade i Henseende til Havne og Indløb for Baade og Fartøier, med mere deslige; og derhos vedføiet Efterretninger: om Folkets Leve- og Huushol dingsmaader paa enhver Sted, samt om de for Tiden brugende Bergarter, vorende Planter og forefindende tamme og vilde Dyr, Fugle, Fiske og Insekter, med videre. Hvorhos af alle Ting efter Muelighed forfattedes Aftegninger, eller anskaffes Prøver, til den tydeligste og nøiagtigste Efterretning som mueligt være kan.

96

176 Andet Hovedstykke.

Om de almindelige Kundskabs Kilder til Lærlingernes Kundskabs Samlelse.

a) Læreres personlige Underviisning, om den retteste og ordentligste Maade til at anstille Betragtninger, Undersøgninger og virkelige Haandgierninger.

b) Bøgers Læsning, og mundtlig Samtale med erfarne Mennesker, paa skiønsomste Maade, til at kiende det Sande og Nyttige, fra det Falske og Unyttige.

c) Allehaande naturlige Tings, samt Tegningers, Modellers, alle Slags brugbare Indretningers og Redskabers samt tilfældige Hændelsers, Virkningers og Gierningers øiensynlige Betragtninger.

d) Erfaringer ved egne virkelige Gierninger og øvelser ved naturlige Tings Undersøgelse og Prøvelse med Haand og alle Slags Virknings-Arbeide.

e) Egen Eftertanke, som egentlig flyder fra de andre forbenævnte Kundskabs Kilder, og maa være grundet paa sand Kundskab og Erfarenhed, til nyttige nye Opfindelser, og saaledes i Henseende til Opfindelser, dog kan ansees som en Kundskabs-Kilde.

97

177

Tredie Hovedstykke Om Lærlingerne.

a) En Lærling maatte ved sin Indtrædelse udi denne Skole have opnaaet en Alder af 14. til 16. Aar; og i Forveien igiennemgaaet den almindelige Skole-Lære, om Religionen, og andre i de latinske Skoler brugelige Underviisninger, samt derhos forstaae at skrive og regne, tilligemed de første Grunde i Tegnekunsten.

b) En Lærling maatte have denne naturlige Evne, nemlig:

1.) Gode Sinds Gaver og Munterhed til at kunde see, tænke, betragte, overveie og flutte.

2.) Et frisk og stærk Legeme, til at kunde taale varme og kulde; til at bevandre Fielde og Landstrækninger, til

at foretage Land- og Søe-Reiser over Jorden samt at befare Gruber under Jorden; iligemaade til at arbeide, undersøge og prøve, med mere veslige.

3.) Villie, Mod og Lyst til at lære og arbeide.

c) Lærlingernes Antal formenes beqvemligst at kunde være 30. Personer, indeelt udi 3 de Klasser, nemlig: Udi den første Klasse de 10. yngste; Udi den anden Klasse de 10. mellemste og udi den tredje Klasse de 10. ældste.

98

178 d) Lærlingernes Antagelse maatte skee efter Forslag af Professorerne ved det Kongelige Universitet i Kiøbenhavn; men dog derhos alene berøe paa Hans Kongelige Majestæts, egen allernaadigste Bifald og Gotbefindende. Ved Forslaget om Lærlingers Antagelse maatte iagttages en billig Lighed for alle Kongelige Undersaatter, saaledes at Danske, Norske, Holsteenske, og andre det Danske Riges Landes Indvaaneres Børn, af alle Stænder dertil bleve omskiftelses viis lige deelagtige til Antagelse udi denne Skole; hvorved dog fornemmelig maatte ansees paa Personernes Beqvemhed og Duelighed.

e) Enhver Lærling forbliver i Skolen udi enhver Klasse i to Aar, og saaledes i alt i sex Aar. Men da denne Orden dog ikke i Begyndelsen kan finde Sted, efterdi de første Lærlinger alle bleve antaget paa engang; faa maatte man alene tragte efter omsider at komme til denne Orden, deels ved at de ældste ikkun forblev udi fire a fem Aar i Skolen og de yngste derimod udi syv til otte Aar.

99

179

Fjerde Hovedstykke.

Om Forstanderen, Lærerne og Handtlangere. a) En Forstander behøvedes, til at iagttage Stiftelsens Grundlovs Efterlevelse, og derhos anordne alle behøvende Foranstaltninger, samt paasee at alle vedkommende vedbørlig opfylder deres Pligter.

b) Trende Lærere behøvedes til Undervlising, nemlig:

Den første Lærer: En udi det almindelige Skolevæsen og Naturlæren kyndig Person; Han underviser om Videnskaber i Almindelighed; især om Menneskenes Pligter og Huusholdingskunsten, samt tillige om Maaden til at læse med vedbørlig Skjønsomhed udi Bøger; Om den ordentligste og tydeligste Skrivemaade; om allehaande Regnings Maader og andre Bogstavelige Kundskabs Dele og Lærdom; og derhos haver især Opsyn med den første Klasses Lærlinger.

Den anden Lærer: En Berg- og Land-Maaler, samt tillige Naturkyndig Person; Han underviser om Berg- og Land-Opmaalingen; om Tegnings- og Bygnings-Kunsten; om Agerdyrkningen, Fæevl, Fiskerier, og andre deslige nyttige Tings Samlelses Maader; og derhos haver især Opsyn med den anden Klasses Lærlinger.

100

180 Den tredje Lærer: En Berg-Proberer, samt tillige Naturkyndig Person, som underviser om Berg-Proberingen; om alle Slags Haandværker og Virkningsmaader, samt Tings Brug og Nytte; og derhos haver især Opsyn med den tredje Klasses Lærlinger.

c) Til Handtlangere og Budbringere vil behøves nogle Personer; hvortil formenes at denne Maade var beqvemest, nemlig: At Forstanderen og Lærerne hver erholte Løn til en Tjener; iligemaade kunde for hver Klasses Lærlinger holdes en Tjener, som da i alt var syv Personer; som alle foruden den personlige Opvartning, tillige kunde bruges til Handtlangere og Budbringere ved Skole-Forretningerne i Almindelighed. Og maatte disse Handtlangere især være bevandt med al Slags almindelig Berg-Arbeide, for des beqvemere at kunde bruges ved Undersøgnings-Arbeide.

Femte Hovedstykke.

Om Forretningerne og behøvende Bygninger, med videre.

Forretningerne indeles i Henseende til Tiden udi tvende Slags, nemlig Sommer- og Vinter-Forretninger.

101

181 a) Om Sommer-Forretningerne:

1.) Sommer-Forretningerne kunde tage sin Begyndelse hver Aars 1. May, og endes den sidste October,

iberegnet Rejsetiden fremog tilbage.

2.) Sommer-Forretningerne maatte bestaae udi at foretage til Opmaaling og Undersøgning, en Landstrekning af saadan Begreb og Størrelse, udi en ordentlig Fiirkant, hvorover udi en Sommer kunde fuldføres en rigtig Opmaaling, samt en tydelig og ordentlig Aftegning, saa og en tilstrekkelig Undersøgning om alle Tings Beskaffenhed i samme Landstrækning.

3.) Omkredsliniens Maals Længde udi denne Landstrækning, anmerkes fra Sigte-Punkt, til Sigte-Punkt med nedsættende Merkeskiels Tegn, paa saadan Maade, at udi midten af Merkeskielstegnet indhugges en Geiger-Linie, og paa hver Side af denne Linie indhugges med Tal hvor mange Favne Længden befindes imellem de paa begge Sider værende næste Mærkeskiels Tegn; Ligesaa anmærkes med indhugne Bogstaver Liniens Strækning efter Kompasviisning.

4.) Alle Hoved-Linier, inden udi Landstrækningens Omkreds, maatte paa samme Maae

102

182 som næstforbemelt, fra Sigtepunkt til Sigtepunkt

forsynes med forskiellige Mærkeskielstegn, alt til bestandig og evigvarende Beviis og Efterretning om Opmaalingens Rigtighed.

5.) De forfattende Land-Korter maatte bestaae af:

A.) En Grund-Tegning, paa den opmaalte

Landstræknings Dele, alene efter Grundplan, saasom: Fjelde, Klipper, Jordbakker, flad Jord og Vande, nemlig: Hav-Søe, Fjorder, ferske Vande, Damme, Elver og Bekker; og altsaa maatte ved denne Tegning iagttages, at man af de opmaalende Liniers Længde fradrog det, som de i Ligevægt udgaaende Grundlinier af den udvortes Skikkelses stigende eller faldende, over eller under Ligevægts Linien fra Havets Kant at regne, bleve forlængede.

B.) Fire Slags Afbildnings-Tegninger,

nemlig:

En efter Skikkelsens Udseende fra Sønden til Nord. En efter Skikkelsens Udseende fra Nord til Sønden. En efter Skikkelsens Udseende fra Øst til Vest.

Og en efter Skikkelsens Udseende fra Vest til Ost.

Hvorved man da kunde erholde Lejlighed til at afbilde paa den fuldkomneste muelige Maade, enhver Jordbakkes, Klippes eller Fjelds Højde, saa-

103

183

vel som alle paa Landstrækningens Overflade sig visende mærkværdige Ting.

C) Naar disse forbenævnte Grund- og Afbildnings-Tegninger vare forfattede i Henseende til de udvortes Hoveddele; og af hver Slags Tegninger tvende Gienparter; da blev en Gienpart af hver Slags med Navn af Land-Tegninger brugt til videre derpaa at gjøre Anmærkninger om Overfladens udvortes Beskaffenhed, saasom: Kjøbstæder, Ladepladser, Fiskelejer og Skibshavne; Bergværks Dagbygninger baade ved Gruber, samt Smelte-Hytter og andre Virknings-Værker; Bonde-Byer, Huse og Bygninger; Sæde-Agre, Enge- Skove-Buske- Lynge- Moseog Sand-Marker, skaldede eller bestandig med Snee bedækkede Fjelde og Klipper; Hav-Søe, Vande, Damme, Elver og Bekker, med videre. Paa en Gienpart af hver Slags, med Navn af Berg-Tegninger, gjordes (foruden Stædernes almindelige Navnes Antegning) Anmærkninger om Jordgrundens, Berg-Arternes eller Vandenes indvendige og væsentlige Beskaffenhed, saasom: Fjeldstenens Skikkelse af liggende eller faldende efter Grader, og strygende efter Kompasviisning; Bergarternes, ved Under-

104

184 søgning befundne Beskaffenhed i Henseende til deres væsentlige Materie og nyttige Mængdes Forsamlings-Steder. Iligemaade om Vandenes Beskaffenhed, i Henseende til indeholdende nyttige Berg-Arter, Fiske, Perle-Skiel og mere deslige; og alt saaledes betegnet, saa at man ved Beskrivelsernes Læsning af Tegningerne kunde see ethver Steds Beliggenhed, Skikkelse, Størrelse, og Beskaffenhed.

Og paa saadan Maade blev i alt over enhver Landstrækning at forfatte 10. Slags forskiellige Tegninger.

6.) Landstrækningens Størrelse, som i ethver Aar

foretages til Opmaaling og Undersøgning, formenes beqvemmelig at kunde være i det mindste i en firkantet Omkreds 20. Mile, som da indeholder 25. Ovadrat-Mile; og naar man i en Sommer kunde overkomme at forrette mere end Opmaaling og Undersøgning paa en Landstrækning af bemelte Størrelse; da kunde der gjøres Begyndelse med Opmaaling og Undersøgning paa den næstbeliggende Landstrækning, som da videre udi næste Aar kunde fuldføres, og saa fremdeles.

7.) Under samme Tid som Opmaalingen skede,

foretages tillige en nøje Undersøgning, om Jordens, Fjeldenes og Vandenes Beskaffen-

105

185

hed, saavel udvendig som indvendig, til de mueligviis opnaaende Grændser; om hvilket forfattes tydelige Forklaringer, ved en ordentlig Beskrivelse.

8.) Ved Undersøgningen samles Prøver af alle forekommende Ting, Hvoraf Prøvers Tagelse kunde finde Sted, og ellers i nogen Maade kunde tjene til nyttig Oplysning, eller bruges til videre Undersøgning, ved Prøvelse og Virkning; og de Ting, hvoraf ikke kan erholdes Prøver, derom optegnes nøje Forklaring, og efter Omstændighederne for saavidt som kunde ansees at være til Nytte, forsattes Afbildninger ved Tegning.

9.) Forstanderen anordner ved Sommer-Forretningerne de behøvende Foranstaltninger i alle Dele.

10.) Den første Lærer besørger især alle Optegningers og Beskrivelsers Forfattelse.

11.) Den anden Lærer besørger især Opmaalingen, og Tings Aftegninger.

12.) Den tredje Lærer besørger især Beskaffenhedernes Undersøgelse, samt Prøvers Tagelse, og ordentlige Indpakning.

13.) Lærlingerne anvises enhver til sine Forretninger, efter forefaldende Beskaffenhed og Omstændigheder, paa den beqvemmeste Maade,

106

186

saavel i Henseende til Personer som Forretninger, og i dette Tilfælde uden Hensigt til hvad Klasse enhver Lærling staaer udi; Men fornemmelig iagttages herved, at enhver Lærling gives omvexlende Forretninger, saa at alle og enhver kunde erholde lige god Lejlighed, til at erhverve Kundskab, Øvelse og Erfarenhed, udi alle Slags forefaldende Forretninger.

14.) I Henseende til Tiden maatte man ved Forretningerne

især rette sig efter Vejerligets Beskaffenhed, saa at man ved stille Vind og tørt Vejerlig med mueligste Flittighed fort- ' satte Forretningerne ude paa Fjeldene, Markerne, Havet og Vandene; og derimod udi Blæst og Regnvejerlig foretog de Forretninger som kunde skee inde udi Huse eller under Telter.

15.) Til desbedre og beqvemmere at kunde befor-

dre Forretningerne, maatte der anskaffes Teller, hvorudi man kunde have Tilhold tet ved Forretnings-Stæderne, saa at Tiden ikke blev spildt paa unyttige Frem- og Tilbagerejser; og i dette Tilfælde ville det være tjenlig, at saavel Lærerne som Lærlingerne vare forsynede med Feldt-Senge, Stole og Borde

107

187

16.) De fornødne Redskaber til Forretningerne vil især bestaae af: Alle Slags Berg- og Landmaalings Redskaber; Jord- og Berg-Boerer; Berg-Sprængnings og Skeidnings Redskaber; Vægter og Maal; en liden Probeer-Ovn, og de almindeligste Bergprobeer-Redskaber, samt dertil hørende Materialier; saa at man kunde foretage de til Oplysning paa Stedet uundgiengelig fornødne Prøvelser; da ellers de mere fuldstændige Prøvelser paa medtagende Prøver, henhører til Vinter-Forretningerne. b) Om Vinter Forretningerne:

1.) Vinter Forretningerne kunde tage sin Begyndelse

den 1. November, og endes den sidste April.

2.) Vinter-Forretningerne maatte foretages paa et

Bergværk; hvortil Kongsberg i Norge ville blive det beqvemteste Sted.

3.) Til Vinter-Forretningerne ville behøves disse Indretninger.

A.) En Bygning med Værelser til Vaaninger for Forstanderen og de trende Lærere; samt for Lærlingerne 30. Sænegkamre, tilligemed 4. Tjenerkamre.

108

188

A) Et Forsamlings-Værelse til den almindelige Underviisning, ved Forelæsninger, samt Talers Holbelse og Lærlingernes Overhørelse.

C) Et Værelse forsynet med en Samling af de fornødneste Bøger, hvis Antal maatte forøges efterhaanden, i Forhold til Evne af Indkomster.

O.) Et Værelse forsynet med en Samling af alle Ting, til Oplysning udi Steenriget, Planteriget og Dyreriget, enten udi virkelige Prøver, eller efterlignende Billeder, Skilderier og Tegninger.

E.) Et Værelse, forsynet med en Samling af allehaande Modeller, til Indretninger og Redskaber.

F.) Et Arbejdsværelse, eller Probeerhuus, forsynet

med allehaande Indretninger og Redskaber, som behøves til at prøve Ting, hvoraf de bestaaer, og hvortil de kan dannes, ved Adskillelse eller Opløselse, og ved Sammenblanding eller Forening. De hertil betydeligste Indretninger bestaaer af alle Slags smaae Destilleer- Røst- Driv- og Smelte-Ovne, med tilhørende Kar og Redskaber, samt allehaande Vægter og Maal.

G.) Et Verkstæd, eller Værelse, forsynet med alle

Slags Redskaber som bruges til Tømmer,

109

189 Snedker, Drejer, Smede og Støbe-Arbejde, med mere deslige, som kunde behøves til Lærlingernes Øvelse, med selv at forfærdige ved egne Hænder Modeller af alle Slags Indretninger, Maskiner og Redskaber.

4.) Vinter Forretningerne kunde i Henseende til Tiden i Almindelighed saaledes være inddeelt:

En Dag om Ugen anventes Formiddagen til at læse i Bøger, og Eftermiddagen til at gjøre sig Regnskabs Førelsesmaader, Udregninger og deslige bekjendt.

En Dag om Ugen, anventes til at betragte Grube-Smelte- og øvrige Virknings-Arbejde paa Verket som kunde omvexle, saaledes at en Uge befaredes Gruberne, og en anden Uge befaredes Pukverkerne Smelte-Hytten eller andre Arbejds-Steder.

En Dag om Ugen anvendtes til at prøve og undersøge Tings Beskaffenhed.

En Dag om Ugen, anventes Formiddagen til at tegne eller ridse; og Eftermiddagen til at forfærdige Modeller.

En Dag om Ugen anventes til almindelig Underviisning og Overhørelse, samt ordentlige Forelæsninger, Talers Holdelse og Samtaler om allehaande Tings Væsen, Egenskaber, Brug og Nytte, med videre.

110

190 En Dag om Ugen blev overladt til Frihed for enhver, at foretage hvad de selv paa anstændig Maade behagede; Dog maatte alle Lærlingerne tilholdes udi deres Friheds-Tid, saavel paa denne almindelige Friheds-Dag, som øvrige fri Timer de andre Dage i Ugen, at øve sig udi Skrivning, enten med at forfatte egne Afhandlinger udi en eller anden Videnskabs Deel; eller og med at oversætte gode Skrifter og Bøger af fremmede, udi det Danske Sprog; Men især maatte enhver Lærling stedse holde en Dagbog, hvorudi daglig indtegnedes, alt hvad enhver Dag var lærdt og erfaret; og af denne Dagbog maatte holdes tvende Gienparter, hvoraf Lærlingen selv beholt den ene, men den anden Gienpart skulle tilhøre og forblive i Forvaring ved Skolen, deels for derefter med desstørre Vished at kunde udgive det Vidnesbyrd, som enhver Lærling ved sin Bortgang af Skolen erholder, og deels for at være til en bestandig Efterretning ved Skolen.

111

191

Sjette Hovedstykke.

Om de almindelige Hjelpemidler ved Kongelige Understyttelser og Benaadninger.

Hjelpemidlerne til Stiftelsens Iverksættelse og <y bestandige Vedligeholdelse, vil bestaae udi Understøttelser ved Kongelige Anordninger og Benaadninger; hvis Hoved-Poster formenes ar kunde bestaae udi efterfølgende: ,

- a) En Kongelig bekræftet Grundlov, og Anordning, til almindelig Rettesnoer for Indretningen i alle sine Dele.
- b) Et opmuntrende Kongelig Løfte om Lærlingernes, Forfremmelse i Tiden til Embeder, i Forhold til enhvers besiddende Videnskaber og Duelighed.
- c) En Kongelig Befaling, at Embeds-Mænd baade udi den gejstlige og verdslige Stand, saavel som de Herrer Officerer ved Land- og Søe-Etaterne, som haver 200. Rigsdaler og derover i aarlig Indkomster, skulle alle være forbundne til at købe hver et Exemplar af de ved denne Skole-Indretning aarlig forfattende Land-Korter , Tegninger og Beskrivelser, over den i ethver Aar til Opmaaling og Undersøgning foretagne Landstrækning. Hvilke Land-Korter, Tegninger og Beskri-

112

192

velser stedse skulde forblive hos Efterkommerne i ethver Embede; og af enhver ved Indtrædelse udi et Embede betales til Formanden, eller Arvinger, med samme Penge Beløb, som de fra Begyndelsen uindbunden haver kostet; saa at Bekostningen paa Indbindingen alene blev til Afgang, for den som samme i sin Betjenings Tid havde udgivet.

d) En Kongelig Befaling, at Almuen ved frie Skyts skulle befordre Lærerne, Lærlingerne, Tjenerne og Rejsetøjet, paa Frem- og Tilbagerejsen imellem Kongsberg, og de aarlig opmaalende og undersøgende Landstrekninger.

e) Kongelig Bevilning, at Skolen for egen Regning maa oprette og holde Bogtrykkerie, ligesom og Skolen selv, til Landkort og Tegningers Forfærdigelse ved Kaaberstykker, selv bestandig maatte holde en Kaaberstikker i Tjeneste.

f) Kongelig Bevilgning, at alle til denne Skole henhørende Personer maatte være befriet for al Slags Skats og Paalægs-Svarelse; dog herfra undtagen almindelig Formue-Skat, som alle Kongelige Undersaatte i lige Forhold med hinanden paalægges at betale.

113

193

Syvende Hovedstykke.

Om de ved denne Skoles Indretning forarbejdende nyttige Ting, til Fortjeneste.

a) Naar det ved Kongelig Anordning blev befalet, at alle Embedsmænd paa den i foregaaende Sjette Hovedstykke ommelte Maade, blev forbunden til hver især at købe et Exemplar af de aarlig forfattende Landkort, Tegninger og Beskrivelser, saa kunde ventes deraf aarlig at afsette 3. til 4000. Exemplarer. Samme ville aarlig blive af den Størrelse, som efter almindelig Priis beløb sig omtrent Hver Exemplar til 4. Rigsdalers Værdie, og saaledes i det mindste tilsammen, - - - 12000. Rdlr.

Kaaberstikker- og Bogtrykker-Løn, tilligemed Materialier og Papiir, med videre, ville deraf opløbe til omtrent 4000. Rdlr.

og det øvrige blev da til Fordeel for

Skolen, nemlig: 8000.Rdlr.

b) Herforuden kunde og tillige, deels ved Lærerne og deels Lærlingerne blive forfærdiget en og anden Bog, enten af eget Arbejde, eller af fremmede Skribenteres gode Skrifter, ved Oversættelse i det Danske Sprog. Forfatterne af saadan Arbejde maatte vel til Opmun-

114

194

tring selv deraf erholde en billig Fordeel; men derhos kunde tillige Skole-Kassen deraf tilskyde nogen Fordeel.

c) Da man desuden ved Indretningen maatte søge at anskaffe sig den fuldstændigste Samling med Stuffer og Prøver af alle de i der Danske Rige paa ethvert Sted befindende og til nyttig Efterretning tjenende Berg og Jordarter; Saa kunde man tillige, for desbedre at give Lærlingerne Anledning til Øvelse, foranstalte at inddele alle Slags Bergarter udi smaa ordentlige Samlinger, med tilhørende korte Beskrivelser over enhver Skuffes ved Probering befundne Beskaffenhed, faavel som Stedet hvorfra den har sin Herkomst, med mere. Hvilke Samlinger til Liebhabere baade Inden- og Uden-Rigs kunde fælges; og troer jeg, at naar disse Samlinger skeede ordentlig og zirlig, samt tillige med god Skjønsomhed, saa at enhver Samling efter sin Art, kunde tjene til en nyttig Oplysning og Efterretning, at da ved denne Handel kunde blive en god Fordeel, og i det mindste beløbe sig saameget, saa at man dermed kunde tilbytte sig Udenrigske Bergarter, Bøger, Modeller og andre deslige Ting, til Efterretning og Nytte ved Skolen; og saaledes at kunde erholde disse Ting fra Udenrigske Stæder, uden Penge-Tab for Riget i Almindelighed; hvilket man ved alle Lejligheder bør have i Erindring til nøje lagttagelse.

115

195

Ottende Hovedstykke.

Om Bekostningernes ongefærlige Beløb, og Intægs-Kilder dertil.

a) Om Bekostningernes ongefærlige Beløb

1.) Aarlige staaende Udgifter:

Forstanderens Løn aarlig 600. Rdlr.

Trende Lærere, hver 500. Rdlr. er 1500. Tredive Lærlinger, til Kost, Lys,

Varme og Vask, a aarlig 80. Rd.er 2400. -

Syv Tjenere, eller Handtlangere, a

aarlig til Kost og Løn 60.Rdlr. er 420. -

Er 4920. Rdlr. For den Tid Sommer-Forretningerne vedvarede, ville Levemaaden baade for Lærerne og Lærlingerne vel falde mere kostbar, end paa deres Hjemmested om Vinteren; Ligesaa kunde forefalde ved Rejserne meer end almindelig en og anden Udgift, hvortil kunde behøves aarlig omtrent 1000. Rdlr. Til Bygningers Vedligeholdelse,

Indretnings og Redskabers Forbedring og Forøgelse, samt forbrugende Materialier ved Proberingen,

116

196 Transport 5920. Rdlr. med mere deslige, ville i det mindste aarlig behøves 1000. Rdlr.

Tilsammen 6920. Rdlr.

2.) Udgifter engang for alle, ville behøves: Til Bygninger og øvrige Indretning, paa saadan Maade som udi Femte Hovedstykke er anført, efter Bygningsmaterialiernes Priis paa Kongsberg, kunde medgaae omtrent 6000. Rdlr.

3.) Udgifterne til Kaaberstikkerens løn, og øvrigt Omkostninger ved Bogtrykkeriet, maatte alene bestaae udi dertil gjørende Forskud, som igjen maatte blive erstattet med Fordeel, ved de forfærdigede Landkorters, Tegningers og Beskrivelsers Forhandling.

4.) Lærlingerne anskaffer sig selv Klæder, Rejsetøj og deslige; Dog naar en Lærling ikke havde Formue til at anskaffe sig de fornødne Klæder, da maatte den vel (efter Skole-Kaffens Tilstand) gives Forskud til Klæder, omtrent aarlig 20. til 30.

Rigsdaler, paa de Vilkaar, at samme Forskud igjen af dem tilbage betaales, saasart de dertil erholtte Formue.

5.) De Lærlinger, som ved deres Bortgang fra Skolen ikke selv havde Formue, til Bekostninger paa Inden- og Udenlandske-Rejser, dennem

117

197

maatte (efter Skole-Kassens Tilstand) gives. Forskud til Rejse-Bekostninger udi tre Aar, hver Aar 200. Rdlr., og saaledes i alt 600. Rdlr. ; men dog paa de Vilkaar, at samme Forskud af dem tilbage belastes i Tiden, saasnart de dertil erholte Formue.

b) Indtægts Kilderne formenes at kunde blive efterskrevne:

1.) Ved enhver Lærlings Indtrædelse maatte betales til Skole-Kassen 1000. Rigsdaler. Dog saaledes, at naar det af Hans Kongelige Majestæt allernaadigst for got befandtes, at en eller anden, formedelst besiddende gode Sinds og Legems. Gaver, i Skolen skulde indtages, uagtet at de ikke havde Formue til at betale ermelte Indtrædelses Penge, da maatte saadan Mangel paa Formue ikke være hinderlig udi deres Antagelse; men derimod skulle de som saaledes uden Indtrædelses Penges Betaling blive antaget, være forbunden saasnart de dertil i Tiden erholte Formue, (enten ved Betaling paa engang eller efter deres Lejlighed, ved at betale noget aarlig) at erlægge til Skole-Kassen forbemelte 1000. Rigsdaler.

2.) De udi Syvende Hovedstykke ommelte, ved Indretningen forfærdigende nyttige Tings Verdie, formenes at kunde blive tilstrekkelig til de almindelige staaende aarlige Udgifter, og i det mindste

118

198 kunde komme til at beløbe sig 8000. Rigsdaleraarlig Indtægt.

3.) Ved Iverksettelsen ville behøves det stør. sie Forlag, især til Bygninger og Hoved-Indretningernes Bekostning; og saaledes ville dertil en særdeles Hjelp udfordres, som formenes best at kunde skee ved en Indsamlede frievillig Gave af alle Kongelige Danske Undersaatter. Hvilken Gaves Indsamlelse kunde besørgeres af Præsterne i ethvert Kirke-Sogn og udi en Bog indtegnes enhvers Navn, og hvad Gave enhver som meldt frivillig meddeelte.

Og ved disse tre Indtægs-Kilder formenes at alle Udgifter saavel til Indretningens Iverksettelse, som bestandig Vedligeholdelse, og Tilvext, kunde blive bestridet; naar man ikkun stedse iagttog at bruge Sparsommelighed, Forsigtighed og Flid.

Niende Hovedstykke.

Om Huusholdingens Førelse i Særdeleshed.

a) Forstanderen maatte paalægges i Særdeleshed at iagttage og paasee, samt staae til Ansvar for, at Stiftelsens Grundlov, og Reglementer I alle Dele, nøjagtig bleve efterlevede og opfyldte.

119

b) Den første Lærer maatte i Særdeleshed have Opsyn med den første Klasses Lærlinger, baade i Henseende til deres Opførsel, Levemaade og Lærdom. Han oppebærer de enhver Lærling udi første Klasse aarlig af Skole-Kassen tillæggende 80. Rigsdaler; og derimod forskaffer dem, Kost, Varme, Lys og Vask.

c) Den anden Lærere maatte i Særdeleshed have Opsyn med den anden Klasses Lærlinger, baade i Henseende til deres Opførsel, Levemaade og Lærdom. Han oppebærer de enhver Lærling udi anden Klasse aarlig af Skole-Kassen tillæggende 80. Rigsdaler; og derimod forskaffe dem Kost, Varme, Lys og Vask.

d) Den tredje Lærer maatte i Særdeleshed have Opsyn med den tredje Klasses Lærlinger, baade i Henseende til deres Opførsel, Levemaade og Lærdom. Han oppebærer de enhver Lærling udi tredje Klasse aarlig af Skole-Kassen tillæggende 80. Rigsdaler; og derimod forskaffer dem Kost, Varme, Lys og Vask.

e) Til desto bedre Orden udi Huusholdingens Førelse, bør saavel Forstanderen som Lærerne leve udi ordentlig Egteskabestand.

120

200

Tiende Hovedstykke.

Om Regnskabers Afleggelse, for alle de Vedkommendes Pligters Opfyldelse i Almindelighed: samt Indtægter og Udgifter i

Særdeleshed

a) Skole - Kassen, og de derudi nedlagde

Penge, maatte være under fælleds Ansvar baade af Forstanderen og alle tre Lærere; og følgelig under lukke af fire forskellige Laase, hvortil bemelte fire Personer hver haver Nøgel til sin Laas. For hver gang Penge nedlægges i, eller udtages af Kassen, skeer derom ordentlig Antegning med alle fire Personers Underskrift, udi en dertil indrettet Kaffe-Bog.

b) Den første Lærer holder i Særdeleshed Bog over alle forefaldende Penge Indtægter og Udgifter, og derfor aflægges aarlig Regnskab; Iligemaade skulle han ved hver Aars Udgang forfatte en kort Forklaring om enhver af første Klasses Lærlingers Opførsel i alle Maader; og i øvrigt besørger det fornødne, angaaende de aarlig forfattende Beskrivelser.

C) Den anden Lærer, holder især Bog over de Skolen tilhørende Bygninger, Bøger, Skrif-

121

201

ter, Tegninger, Modeller, Redskaber og andre deslige Ting, med vedbørlig Regnskab over hvad som af nye bekostes eller forbedres, samt opslides, forringes eller i andre Maader afgaaer. Iligemaade forfatter han ved hvert Aars Udgang en kort Forklaring om enhver af anden Klasses Lærlingers Opførsel i alle Maader; og i øvrigt besørger det fornødne angaaende de aarlig forfattende Landkort og andre Tegninger.

d) Den tredie Lærer, holder især Bog over alle Slags anstillende Undersøgninger og Prøvelser, samt derfor og over alle dertil forbrugende Materialier aflegges aarlig Regnskab. Iligemaade forfatter han ved hvert Aars Udgang en kort Forklaring om enhver af tredie Klasses Lærlingers Opførsel i alle Maader; og i øvrigt besørger det fornødne angaaende de anskaffende Prøver af Bergarter, saavel til Efterretning ved Skolen som og angaaende de udi Syvende Hovedstykke ommelte til Bortsælgelse inddelende Samlinger af Bergarter med tilhørende Beskrivelser, og derhos for samme, saavel som de andre ved Skole-Indretningen til Fortieneste forfærdigende og forhandlende nyttige Ting, aflægges aarlig Regnskab.

e) Disse forbenevnte af Lærerne afleggende Regnskaber, maatte ved tvende Gienparter af hver Regnskab til Forstanderen leveres en Maaned efter

122

202

hvert Aars Udgang, da han samme strax efterseer, og gjør Undersøgning om det som kunde befindes tvivlsom eller urigtig; Hvorefter han indsender en Gienpart af hvert Regnskab, med behørig Paategning, til det Kongelige Universitet i Kiøbenhavn.

f) De ommelte af Lærerne ved hvert Aars Udgang forfattende Forklaringer, om Lærlingernes Opførsel i alle Maader, skulle først udi en Forsamling, i Overværelse af Forstanderen, Lærerne og Lærlingerne offentlig oplæses, og siden deraf tilligemed Regnskaberne indsendes Gienparter til det Kongelige Universitet i Kiøbenhavn.

g) Ved det Kongelige Universitet i Kiøbenhavn maatte Regnskaberne videre blive efterseet, og udi alle Dele undersøgt, samt udi tvivlsomme eller urigtige Poster, efter foregaaende indhentende Erklæringer og Beviisligheder, paakiendt og omsider efter befindende Rigtighed behørig qviteret.

h) Øverste Opsyn over dette Skolevæsen, kunde ved Kongelig Anordning paalægges Ober-Bergamtet paa Kongsberg.

i) Naar Skole-Kassen blev forsynet med større Penge Beholding end strax var fornøden at anvende til Udgifter, da maatte derom af Forstanderen tilligemed Lærerne skee Forestilling til Ober-Bergamtet; Og kunde da med Ober-Bergamtets Samtykke saadan Beholding, imod Renters Svarelse, udlaane

123

203

til nyttige Bergværkers, eller andre gode Indretningers Forfremmelse, til Landets Fordeel.

Anhang

Til næstforanførte Tanker, betreffende de af Lærlingerne, efter deres Udgang af Skolen, foretagende Inden- og Udenrigske Reiser.

Den Person som i Forveien besidder Videnskaber, og tillige Har god Kundskab om sit eget Fædrenelands Beskaffenhed i alle sine Dele, kan og være i Stand til, ved Reiser paa Udenrigske Steder, at samle saadanne

Efterretninger, som kunde geraade Fædrenelandet til stor Nytte.

I denne Henseende ville det være tienlig at Lærlingerne naar de forlod Skolen, foretog en omreise i eget Fædreneland, forinden de begav sig til Udenrigske Steder.

Og da deres Fædrenelands Nytte bør være Øiemerket og Maalet for deres Reiser, baade til de Inden- og Udenrigske Lande og Steder; saa ville det være fornøden, at de forud ved en ordentlig Reise-Plan bestemmer de Hoved-Poster, som de til deres Fædrenelands Nytte paa bemelte Reiser haver at iagttage; og dernæst paa Reiserne ved alle Leiligheder holder en ordentlig Dag-Bog, hvorudi indføres alt hvad de enhver Dag erfarer og udretter,

124

204

i følge af deres Øiemærke, og efter foresatte Plan, eller videre forekommende mærkværdige Omstændigheder.

Af hvilken Dag-Bog, enhver Person som havde været Lærling udi den foran foreslagne Bergog Landvæsens-Skole, ved sine Inden- og Udenrigske Reisere Fuldendelse, maatte være pligtig at overgive en Gienpart til Skolen, for der at kunde tiene til Oplysning og Anvendelse, til Landets almindelige Nytte. Og i denne Anledning vil jeg i Korthed tilføie mine Tanker om de almindeligste Hoved-Poster, som formenes at forberørte Reise-Plan maatte indeholde, nemlig:

1ste Post. Om Elementerne, nemlig: Ild, Luft, Vand og Jord (Steenriget dermed indbegreben) antegnes:

a) Angaaende Ilden og Luften: alt det som til Nytte kunde bringes i Erfaring om Ildens eller Luftens Virkninger til Forandringer udi de naturlige Legemer; saavelsom til Maskiners Drift, eller opvækkende Bevægelser i andre Maader.

b) Angaaende Vandet: dets forefundne Beskaffenhed, i Henseende til de derudi indblandede Bergarter, saasom: Salt med mere; iligemaade i Henseende til Fiskes Ophold og Næring, saavelsom dets Brug til Maskiners Drift og andre Slags Virkninger.

125

205

c) Angaaende Plante Jorden: enhver Slags Jordarts befundne væsentlige Beskaffenhed, saavel i Henseende til forskellige Materiers Sammenblanding, som Forhold i Henseende til de derudi voxende Planter; og især anføres Forklaring om Beskaffenheden med de i eget Fædreneland forefindende ødeliggende Jordgrunde.

d) Angaaende Bergarter i Almindelighed: enhver Slags Bergarts befundne væsentlige Beskaffenhed i alle Dele; især beskrives nøie: den faste Fieldsteens Væsen og Selskabs Arter, samt strygende og faldende Linier; med Forklaring om de forefundne nyttige Bergarter bruges; og i saa Fald, paa hvad Maade, og hvortil anvendes.

2den Post. Om Planteriget antegnes: alle Slags forefindende Planter, fra det største Træe, til den mindste Mos, med Forklaring om enhver Plantes Beskaffenhed, samt om den bliver brugt; og i saa fald, paa hvad Maade og hvortil.

3die Post. Om Dyreriget antegnes: alle Slags forekommende tamme og vilde Landdyr, Fugle, Fiske, Indsekter og Orme; med Forklaring om ethvert Dyrs Beskaffenhed, samt om det bliver brugt; og i saa fald paa hvad Maade, og hvortil.

4de Post. Om Love og Anordninger,

nemlig:

126

206

a) Udi eget Fædreneland antegnes: alle forekommende Misbrug og Handlinger imod Loven og andre Kongelige Anordninger, samt de sig deraf visende Følger til Landets almindelige Skade.

b) Paa Udenrigske Stæder antegnes: af de der udgivne Love og Anordninger, saadanne Posters Indhold, som ere forskellige imod det Danske Riges Love og Anordninger. Iligemaade gangbare Mynter eller Penge, saa og Vægter og Maal, samt Paalæg og Afgifter, tilligemed Regierings Indretninger, Land- og Huusholdingsmaaden.

5te Post, Om Videnskaber antegnes: alt hvad som enten ved mundtlig Samtale, eller ved Læsning udi forhen ubekiente Skrifter og Bøger maatte forekomme, og kunde tiene til fuldstændigere Oplysning udi nyttige Videnstaber.

6de Post. Om Kunster, Haandteringer, og alle Slags brugelige Maader, hvorved man samler og virker Næremidler, antegnes alt hvad som i alle Dele og paa alle Slags Maader henhører:

a) Til Bergvæsenet. b) Til Plantevæsenet.

Og c) til Dyrevæsenet.

7de Post. Om avlede eller samlede og virkede Tings Beskaffenhed, Brug og Verdie antegnes: alle Slags Ting og Vahre som paa

127

207

ethvert Sted vorder avlet eller samlet og virket, i Orden efter, det Brug hvortil de i Almindelighed anvendes, saasom:

a) Til Menneskens Føde.

b) Til Lægemedler.

c) Til Klæder.

d) Til Kreaturers Føde.

e) Til Bygninger.

f) Til Redskaber og Kar.

g) Til Zirater, saasom Farver, slebne Stene og deslige.

h) Til Virkningsmidler, saasom: Brændeveed, Kull, Lys, med mere deslige. 9de Post. Om Inden- og Udenrigs: Handel, anregnes efter sin Mængde og Verdie, nemlig:

a) De paa et hvert Sted samlede og virkede Ting og Vahre, som sælges og henføres til andre Steder i samme Rige.

b) De paa samme Sted fra andre Indenrigske Steder tilførende og forbrugende Vahre.

c) De paa samme Sted, samlede og virkede Ting og Vahre, som sælges og henføres til Udenrigske Steder; med Inden- eller Udenrigske Fartøier, og for Inden- eller Udenrigske Kiøbmænds Regning.

d) De paa samme Sted indførende og forbrugende Udenrigske Vahre, med Inden- eller Udenrigske Fartøier, for Inden- eller Udenrigske Kiøbmænds Regning, og fra første eller anden Haand.

e) De paa samme Sted indførende Udenrigske raae Vahre, som igjen, efterat de ved Forarbeidning og Virk-

128

208

ning er bleven forædlet til brugbare Ting og Vahre af en højere Verdie, med Fordeel sælges og udføres til Udenrigske Steder.

f) De paa samme Sted avlende eller samlede raae Vahre, som først udføres til Udenrigske Steder, og naar de der ved Arbeide og Virkning er forædlet til en højere Værdie, da igjen indføres og sælges til Penges Udgift og Tab for Fædrelandet.

9de Post. Om Folkets almindelig Gemyts Beskaffenhed, samt Sæder, og Skikke. Antegnes alt det som paa et Sted, ved Omgang med Folk i Almindelighed, erfares at udvise Prøver paa den rette Menneske-Kierlighed, eller det som er tvertimod, saasom: egennyttige, avindsyge og falske Handlinger; iligemaade angaaende Folkets almindelige Sæder, samt brugelige gode eller onde Skikke, og deraf formærkende Følger.

10de Post. Om Leve- og Huusholdingsmaader antegnes: de paa ethvert Sted, i alle Slags forskellige enkelte Huusholdinger brugelige

?, *Luxdorps samling af trykkefrihedens skrifter 1770-1773: Række 1 bind 5, 1771*

a) Fødevarer, af Mad og Drikke, med Forklaring om Tillavelsesmaaden, samt i Forhold til Menneskets Antal forbrugende Mængde, og af hvad Verdie.

b) Klædevarer, med Forklaring om Beskaffenhed og Verdie.

c) Huse, med Forklaring om Indretningen samt Bygnings Materialiers Beskaffenhed og Verdie.

d) Ildebrændsel, hvad Slags, og Verdie.

e) Redskaber og Kar.

f) Zirater, med mere deslige.

Hvorhos antegnes Forklaringer om Tieneres, Haandværks- og Arbeids-Folkes Lønningsmaader og Løns Beløb; med hvis videre som kan tiene til Oplysning om de førende Huusholdingsmaader.